

Kültür Tanımı: Kültür; “toplumların tarihî süreç içerisinde elde ettikleri maddi ve manevi değerleri, yaşam tarzları, övünçleri, davranışları, bunları elde etme ve aktarma yolları, kendilerine özgü inanç ve âdetler bütünü”, Medeniyet ise; “evrensel düzeye ulaşmış bir kültür veya benzer kültürlerin oluşturdukları anlama, yaşama, bilgi, teknoloji ve maddi-manevi kurumların bütünü” demektir.

Medeniyetlerin Özellikleri: Medeniyetler, birçok ulusun ortak malıdır. Medeniyetleri farklı milletler birlikte üretmişler, kendi renklerini bağlı oldukları medeniyete yansıtmışlar, medeniyetlerinin zenginliğine katkıda bulunmuşlardır. Bu yüzden de medeniyetler evrenseldir.

Medeniyetler Arasındaki Farklar: Her medeniyet bir öncekinden faydalandığı gibi bir sonrakini de etkileme gibi bir fonksiyonu icra etmiştir. Bu durum söz konusu medeniyeti taklitçi yapmadığı, orijinalitesini ortadan kaldırmadığı gibi bir öncekine de eksiklik getirmez. Çünkü medeniyetler, insanlığın gelişim sürecinin birbirinden ayrılmaz halkaları konumundadırlar. Her medeniyet, kendisinden önce insanlığın ulaştığı medeni seviye üzerine kurulmuş, onların ürünlerinden faydalanmıştır. Doğal olarak bilgi-tecrübe transferinde bulunan bir medeniyet, aldıklarını kendi değerler sistemi içerisinde eriterek, kendi öz parametrelerini ekleyerek yeniden dizayn eder, üretir ve sonraki döneme aktarır. İslam medeniyeti, felsefe, tıp, astronomi, matematik, mimari gibi alanlarda Eski Yunan, Mısır, Hint ve Çin medeniyetlerinden faydalanırken, aldıklarını olduğu gibi benimsememiş, doğrudan nakletmemiş tam tersine bunları geliştirmiş, tashih etmiş, kendi tespitlerini eklemiş, kendi değerleri çerçevesinde kendi kimliğini katarak içselleştirmiştir. Aynı şekilde bütün inkâra rağmen bugünkü Batı medeniyetinin oluşmasında da İslam medeniyetinin ürünleri olan bilim ve değerlerin ciddi rolü olduğu açıktır. Bu yüzden taassupla hareket eden bazı Batılı araştırmacıların İslam medeniyetini görmezden gelerek medeniyetlerini Eski Yunan medeniyetine bağlama çabalarının, tarihî ve bilimsel bir zemine sahip olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

İslam Medeniyetinin Tanımı: İslam Medeniyeti, miladi VIII. asırda ortaya çıkan ve Endülüs'ten Çin'e kadar uzanan geniş bölgede hüküm sürmüş, temelinde İslam dininin prensiplerinin olduğu, bugünkü Batı medeniyeti karşısında gerilemekle beraber varlığını devam ettiren, farklı etnik unsurlardan oluşan Müslümanların kurdukları medeniyetin adıdır. İslam medeniyeti, Arap, Türk, İranlı, Mısırlı ve diğer birçok halkın katkısı ile oluşturulmuş bir medeniyettir. Ancak şekilsel çerçevesini ve içeriğini her zaman İslam belirlemiş, açık bir şekilde her alanda etkisini göstermiştir.

İslam Medeniyetinin Doğuşu: İslam medeniyetinin doğduğu tarihî, siyasi ve coğrafi ortama dayanarak İslam medeniyetinin ortaya çıkmasında etkin olan kendine has unsurları İslamiyet, Fetihler, Çeviriler, Siyasi ve Ekonomik İstikrar olarak kaydedebiliriz.

İslam Medeniyetinin Tarihçesi: Emeviler dönemini siyaseten içe dönük olmasına rağmen Müslümanların dış kültür ve medeniyetlerle tanışma dönemidir. Bu dönemde Müslümanlar, farklı medeniyetlere mensup insanlarla muhatap olmaya, onların özellikle de ilmî tecrübelerinden istifade etmeye başlamışlardır. Emeviler dönemi sadece siyasi veya mali anlamda değil aynı zamanda bilimsel anlamda da Müslümanların profesyonelleşmeye başladıkları süreci ifade etmektedir.

İslam Medeniyetinin Coğrafyası: Fetihlerle beraber Müslümanlar, Mısır ve İran medeniyetlerinin coğrafyasının tamamına, Grek/Roma medeniyetlerinin de bir kısmına hâkim, Hint ve Çin ile de komşu olmuşlardır. Müslümanlar, bu medeniyetlerin eserlerini kendi dillerine çevirmişler, yorumlamışlar, tashih etmişler ve kendi görüşleri çerçevesinde farklı alanlarda orijinal eserler vermişlerdir. Abbasi hilafeti döneminde merkezde değişik iktidar dönemleri yaşandığı gibi, diğer bölgelerde de birçok devlet kurulmuştur. Hiç şüphesiz İslam medeniyeti açısından bunlar içerisinde en önemlisi Endülüs'tür. Abbasilerin Emevileri yıkmasından sonra İslam dünyasının doğusuna Abbasiler hâkim olurken, batısında yer alan Endülüs Emevileri onlardan ayrılmışlar, bağımsız olarak hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Endülüs Emevileri bölgede seksen yıl devlet olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Endülüs Müslümanları, Emevilerinden sonra da Tavâif-i Mulûk, Murabıtlar ve Muvahhider gibi devletlerle XVI. yüzyıla kadar siyasi varlıklarını; XVIII. yüzyıla kadar da dinî ve sosyal varlıklarını birçok zorluklarla beraber sürdürmeyi başarmışlardır. Endülüs, siyasi, ilmî ve sanat çevreleri, çeviriler, kurumlar, sanat eserleri, mimari ve birçok ilim dalında ortaya koydukları onlarca eserle İslam medeniyetine büyük katkı sağlamıştır. Doğu'da Abbasi idaresi altında gelişen İslam medeniyeti, neredeyse eş zamanlı olarak Endülüs aracılığı ile de Batı'ya aktarılmıştır. Selçuklulardan sonra ise Memlûklular ve Osmanlılar siyasi hâkimiyeti ele geçirmişlerdir. Osmanlılar, İslam kültür ve medeniyetini daha da geliştirdikleri gibi Avrupa'ya taşımakla İslam medeniyetini yayma, XX. yüzyılın

başına kadar Batı'dan gelen saldırılara karşı koymakla da koruma görevini yerine getirmişlerdir.

İslam Medeniyetinde İlimler: Siyer, tefsir, hadis, fıkıh, kelim gibi İslam'ın kendi bünyesinden doğmuş olan dinî ilimleri hariç tutacak olursak başlangıçta Müslüman Arapların özellikle de fen bilimlerinde sistematik bir ilmî geleneğe sahip olduklarını söylemek zordur. Ancak Müslümanlar diğer ilimlerde de İslam'ın öğretileri doğrultusunda son derece araştırma ve öğrenme arzusuna sahiptiler. Bu nedenle hem fethettikleri bölgelerde yaşayanların bilgi ve tecrübelerinden istifade ile hem de geçmiş veya çağdaş medeniyetlerin ürünleri olan kitapların Arapçaya çevrilmesi ile kısa süre içerisinde kendi özgün bilimsel anlayışlarını ortaya koymuşlar, kendilerine ulaşan ilim, fikir ve sanat gibi birçok alanda çağlarını aşan bir ilerleme kaydetmişlerdir.

İslam Medeniyetinin Yapıtaşları: Medeniyetlerin kurulmasında dilin başat rol oynadığı açıktır. Her medeniyet kendine özgü ortak bir dil temeli üzerinde yükselmiştir. Kur'an'ın ve ilk bağlılarının dili olması hasebiyle Arapça, İslam medeniyetinin ortak dili olmuştur. Fethedilen bölgelerde Arapçanın iletişimin ortak dili hâline gelmesi ile beraber diğer medeniyetlerle bağlantı kurulabilmiş, Müslümanlar, artık kendi dillerine çevrilen eserleri anlayabilmişler ve Astronomi'den Fizikçe, Kimya'dan Biyoloji'ye, Felsefe'ye kadar onlarca farklı ilimde geçmiş medeniyetlerin birikimlerini hem tashih etmişler, hem geliştirmiş, hem de bir sonraki döneme aktarabilmişlerdir.

İslam Medeniyetinin Bugünkü Durumu: İslam medeniyeti bugünkü Batı medeniyeti ile Eski Yunan, İran, Hint, Çin ve hatta Mısır medeniyetleri arasında köprü vazifesi görmüştür. Ancak İslam medeniyeti bir nakil veya taklit medeniyeti değildir. Bilakis Müslümanlar, kendi inançlarını, düşüncelerini, hayata bakışlarını, keşiflerini, tespitlerini bu birikime eklemişler, farklı medeniyetleri kendi kültür potalarında eriterek yeni bir kimlik kazandırmışlar, kendi kökenlerine sahip orijinal bir medeniyet kurmuşlardır. İşte bu yüzdendir ki, Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd, Birûnî gibi onlarca âlim bugüne gelebilmiş, çağdaş Batı medeniyetinin temellerini atmışlardır.

MEDENİYETLERİN OLUŞUM SÜRECİ, İSLAM MEDENİYETİ VE İSLAM MEDENİYETİNİN KAYNAKLARI

Her bir medeniyeti besleyen temel değerler ve medeniyetlerin bu öz çerçevesinde ürettiği unsurlar birbirinden farklıdır. Ancak medeniyetin, insanlık tarihinin ortak malı olan yönünü de görmek gerekir. Her bir medeniyet, kendinden önceki ve çağdaşı bilgi birikimlerinden ve medeniyet unsurlarından istifade eder. Dolayısıyla medeniyetler, farklı insan ve kültür unsurlarının bileşkesidir. Medeniyetlerin Oluşum Süreci Bütün medeniyetler birbirinden beslenerek güç kazanırlar. Elde ettikleri birikimi yükselterek önemli adımlar atarlar. Yunan medeniyeti sadece Yunanlıların ürettiği bir medeniyet değildir. Bugün yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde Yunan medeniyetinin Pers ve Hint medeniyetlerinden önemli ölçüde etkilendiğini ve sentezci önemli bazı yenilikler ortaya koyduklarını biliyoruz. Öklit önermelerinin Yunanlılardan beş asır kadar önce Brahmanik metinlerde görülmesi bunu açıkça göstermektedir. Yunan coğrafyasının büyük bir hâkimiyet alanına yayılması ona bünyesinde bulundurduğu farklı kültür ve medeniyetlerden yeni bir bilgi üretme imkânı sunmuştur. İslam Medeniyeti İslam medeniyeti için de aynı şey söylenmelidir. İslam medeniyeti sadece Müslümanların ürettiği bir birikim değildir. İslam hâkimiyetinde yaşayan tüm unsurların müşterek katkılarıyla şekillenen ve gelişen bir süreçtir.

Bu süreçte Hristiyan, Yahudi ve putperest pek çok farklı din, inanç ve duyguya sahip bilim insanının katkısı bulunmaktadır. Ayrıca farklı coğrafyalardan getirilen köleler de İslam bilim dünyasına büyük katkılar sağlamıştır. Buna bağlı olarak İslam medeniyeti, özünü İslam dininin teşkil ettiği, ilk müntesipleri Araplar olan ancak zamanla gerek İslam'a geçen gerekse İslam hâkimiyetinde yaşayan farklı din, kültür ve millete mensup insanların bir arada yaşayarak ürettikleri medeniyetin adıdır. İslam Medeniyetinin Kaynakları İslam dininin ana kaynağı vahiydir. Ancak İslam medeniyetine kaynaklık teşkil eden veya İslam medeniyetinin istifade ettiği pek çok kaynak bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak tevhit inancı ve vahiy kültürü, temel değerleri güçlü insan ve toplum yapısı, fetihler sayesinde farklı inanç ve kültürlerin yaşadığı eski medeniyet havzalarının ele geçirilmesi, zamanla artan ilgi ve ihtiyaçların Müslümanları yeni bilgi ve tecrübelerle yöneltmesi, diğer kültür ve medeniyetlere ait eserlerin tercüme edilmesi sayılabilir. “Tevhit inancı ve vahiy kültürü”, toplumsal düzeni sağlayan hukuki ve ahlaki prensiplerin yerleşmesini sağlamıştır. Diğer inanç ve kültürlerle saygı temelinde huzur toplumunun oluşmasına imkân tanımıştır. İnsan ve toplumun bu düzen içinde varlığını sürdürmesi, her ikisinin de mukaddes sayılması tüm insanların topluma faydalı şeyler üretmesine neden olmuştur. İdeali arayan insan modeli aynı zamanda üretici olmaya kendisini adamıştır. Fetihlerle zenginleşen İslam coğrafyası hem kültürel hem de maddi imkânlarla yepyeni bir senteze adım atmıştır. Hicaz bölgesinde bilinmeyenler fetihlerle İslam toplumunun bilgi sınırlarına girmiştir. “Artan ve değişen ihtiyaçlar, yeni ilgi ve meraklar”, zamanla Müslümanların bu bölgelerdeki birikime hızlı bir şekilde adım atmalarını sağlamıştır. Bunun neticesinde uyanan merak diğer kültürlerle ait eserlerin tercüme edilmesi sonucunu doğurmuştur. Elde edilen bilgiler zamanla zenginleştirilmiş ve yeni bilgi türlerine adım atılmıştır.

İSLAM MEDENİYETİNİN GELİŞİM AŞAMALARI

Medine'de tohum evresini yaşayan İslam medeniyeti, Hz. Ebû Bekir dönemiyle başlayan fetih sürecinde farklı medeniyetlerle karşılaşmıştır. Öncelikle kendi değerlerini koruyan İslam toplumu, zamanla diğer kültür ve medeniyetlerin bilgi birikiminden istifade etmeye başlamıştır. Emeviler döneminde sınırlı kalan bu istifade, Abbasiler döneminde halifelerin desteği ve artan ihtiyaçlar nedeniyle önemli bir gelişme göstermiştir. “İslam Rönesansı” adı verilen bu dönemin ardından siyasi gücün zayıflaması ve birtakım dış faktörler sebebiyle İslam medeniyeti durgunluk dönemine girmiştir. Bilhassa Haçlı Seferleri'nin ve ardından Moğol İstilası'nın yarattığı olumsuz koşullar İslam dünyasında bilimin bazı bölgelerde kesintiye uğramasına neden olmuştur. Bununla birlikte göçler dolayısıyla Anadolu gibi yerler bilim insanlarıyla dolup taşmış, göç edilen coğrafyalarda yeni düşünce akımlar ve bilimsel çalışmalar görülmüştür. Ardından Osmanlılar ile geniş bir coğrafyada hâkimiyet kuran İslam medeniyeti, Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile geri kalmıştır. Son yüzyıl bağımsızlık mücadelesi ve toparlanma süreci olarak dikkatleri çekmektedir.

Bu evreleri sırasıyla şu şekilde betimlemek mümkündür: tohum dönemi (610-632), tohumun kök salması ve filizlenmesi; fetihler ve toplumların karşılaşması (632-661), ilk sürgünler ve boy atma dönemi (661-750), gelişme dönemi (750-800), görkemli yükseliş (800-950), sonbahara doğru; Abbasi

Devleti'nin siyasi gücünü yitirmesi (950-1100), sonbaharın sert esen rüzgârı; haçlı seferleri (1100-1250), ilk yaprak dökümü ve çetin geçen kış; Moğol istilası (1250-1450), yeni bahar (1450-1700), aniden bastıran kış; sömürgeleşen İslam coğrafyası (1700-2020), yeniden bahara; İslam medeniyetinin yeniden inşası.

İSLAM MEDENİYETİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

İslam medeniyetinin özü, evrensel değerlere vurgu yapan vahiy kültürüne dayanır. Çalışma, yardımlaşma, hoşgörü, paylaşma gibi evrensel değerlere sahip toplumlarda çatışmalar azalır; güvenli bir ortamda çalışmalar yoğunlaşır. İslam medeniyeti, insana değer veren bir medeniyettir. İnsan unsuru güçlü olan bir toplum üretici olma vasfını kazanır. İnsanın mutlu olması, din ve dünya için huzurlu bir adımı beraberinde getirir. Bizatihi İslam'ın insana kutsal bir varlık olarak bakması yaptıklarına değer vermesi birikimin hızlı elde edilmesi bakımından önem arz etmiştir. Zira İslam medeniyetinin en önemli yapı taşı ilimdir (Bilgi ve bilimdir.). Bilgi Müslümanın yitik malıdır. Onu bulduğu her yerde alır ve kendisini geliştirecek bir yapı içinde zenginleştirir. İslam medeniyeti, sentezler bütünüdür. Elde edilen farklı bilgi türlerinin en güzel sentezleri İslam dünyasında elde edilmiştir. Bunun için kadim bilginin korunması gerekmektedir. İslam medeniyeti farklı kültür ve değerleri korumuştur. Bu da tüm toplumların bilgiye erişimini mümkün kılmıştır. İslam medeniyeti, dengeyi gözeten bir yapıya sahiptir. İslam medeniyeti, ahlakiliği ve insan haklarını ön plana alır. İslam medeniyeti, anti-emperyaldir. Elde ettiği bilgiyi kötü amaçlar için kullanmaz. Paylaşır ve herkesin istifadesine sunar.

İSLAM ÖNCESİ ARAP TARİHİ

Güney Arabistan İslam'ın doğuşundan önceki asırlarda Güney Arabistan'da Mainîler, Sebeliler ve Himyerliler adlarında üç büyük devlet hüküm sürmüştür.

Mainîler, Güney Arabistan'da MÖ 1400 ile 650 arasında yaşamışlardır.

Main Devleti, bir ticaret devleti olduğu için hâkimiyetini askerî fetihlere değil, ticarete dayandırmıştır. Mainîler'den sonra Arap yarımadasının güney-batı bölgesini yurt edinen Sebelilerin başkenti Me'rib şehridir.

Sebe Devleti, Mainîler'de olduğu gibi bir ticaret devletiydi ve onlar, yaşadıkları dönemde özellikle Güney Arabistan ticaretini tamamen ellerinde tutmuşlardır.

Onların yaşadıkları dönemde Yemen'den harekete geçen ticaret gemileri, Güney Arabistan yoluyla Akdeniz sahillerine, ardından da zamanın önemli ticaret merkezlerinden biri olan Gazze'ye kadar ulaşmıştır.

Sebelilerin bir kolu olan ve kendilerine Himyerliler adı verilen Arap topluluk, zamanla nüfuz alanını genişletip Sebelilere üstün gelerek Güney Arabistan'da yeni bir devletin temellerini atmıştır.

Himyerliler, Sebelilerden devraldıkları toprakları kontrol altına aldıktan sonra, bölgenin doğusundaki Hadramevt'i de işgal etmek suretiyle, İslamiyet'ten önce Güney Arabistan'da kurulan devletlerin en güçlülerinden biri hâline gelmişlerdir.

Himyerlilerin birinci hâkimiyet devri miladi IV. yüzyılın başına kadar devam eden feodalite dönemidir. Bu yıllarda hükümdar, bir derebeyi olarak, hâkimiyeti altındaki bölgeleri yönetmiştir.

Himyeriler miladi IV. yüzyılın ortalarında yaklaşık yarım asırlık bir süre Habeş işgaline uğramış, ancak miladi 375 yılından itibaren tekrar bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Kuzey Arabistan Kuzey Arabistan'ın tarihi hakkında Mezopotamya, İbrani, Grek ve Fars kaynaklarında bulunan bilgilere göre, İslam'ın ortaya çıkışına kadar bölgede dört siyasi birlik kurulmuştur.

Bunlar Nabâtîler, Tedmürlüler, Gassânîler ve Hîrelilerdir.

Tarih kayıtlarında Arabistan'ın kuzeyinde bilinen en eski devlet, Filistin'in güneyinde kurulan Nabâtî Krallığı kabul edilir.

Ticari faaliyetleri ile tanınan Nâbâtîler, Kızıldeniz'den geçen İpek Yolu'nun ve Arap yarımadası üzerinden gelen Baharat Yolu'nun Batı'ya açıldığı son durakları ellerinde bulundurmışlardır.

Kuzey Arabistan'da Eski Arap devletleri arasında tarihleri en iyi bilinenler Tedmürlülerdir.

Nabâtî Krallığı'nın sonlarına doğru Kuzey Arabistan'da MÖ I. yüzyılda kurulan bu krallığın merkezi olan Tedmür şehri, Şam'ın 260 km kuzeydoğusunda yer alır.

Greko-Romen çağda Palmira denilen bu vahaya Araplar Tedmür adını vermişlerdir.

Kahtânî Araplarına mensup olan Gassânîler, Güney Arabistan'dan Suriye topraklarına göç etmiş bir Arap kabilesidir.

Kabile büyüklerinden Amr Müzeykiyâ b. Amr Mâüsemâ' adlı reisinin oğlu Cefne, Gassânîlerin kurucusu ve ilk hükümdarı kabul edilir.

Havran ve Belkâ gibi şehirleri yurt edinen Gassânîler daha sonra da kadim Busra şehrini hükümet merkezi hâline getirmişlerdir.

Milattan önce birinci asırda Suriye toprakları Roma'nın eline geçtiğinde Suriye çölleri Nabâtîlerin ve onların müttefiki kabile şeyhlerinin kontrolü altında bulunuyordu.

Romalılar Nabâtî Devleti'ni yıktıktan sonra bölgedeki kabileler Suriye ve Irak çölleri dağılmış, buralardaki halklarla karışmış vaziyetteydiler.

Kuzey Arabistan'da kurulan ve Müslümanların fethine kadar bölgede varlığını sürdüren diğer bir devlet Hîrelilerdir.

Lahmî Krallığı'na başkentlik yapmış olan Hîre, günümüzde Irak'ın Ncef iline bağlı bir kaza merkezi olup Kûfe'nin 5 km güneyinde Fırat Nehri kenarında yer alan geniş bir ovada kurulmuştur.

Şehir, Lahmî Emiri III. Münzir döneminde (Miladi 503-554) en şaşıklı dönemini yaşamıştır.

Tarihi kayıtlara göre sayılarının yirmi olduğu bilinen Lahmî hükümdarlarının en meşhuru İmriü'l-Kays'tır.

Miladi 288-328 yılları arasında hüküm sürmüş, idaresi döneminde Sâsânîlerin yanı sıra Bizans ile de diplomatik faaliyetler gerçekleştirmiştir.

Numan el-Aver de (Miladi 403-431) Hîre hükümdarlarının en meşhurlarındandır.

Hicaz Hicaz, Arap yarımadasının ortasında Kızıldeniz tarafında yer alıp, Necid yaylalarıyla sahildeki

Tihâme ovaları arasında bulunan coğrafi bölgeye isim olarak verilmektedir.

Hicaz'ın en önemli merkezleri Mekke, Medine ve Taif'tir.

Mekke, güneyde Yemen'e, kuzeyde Akdeniz'e, doğuda Basra körfezi'ne, batıda Kızıldeniz Limanı Cidde'ye komşu olan ve Afrika istikametinde giden ana yolların kesişme noktasında bulunan bir şehirdir.

Burası aynı zamanda Hicaz'ın en önemli dinî ve ticari merkezidir.

Mekke'nin tarihi MÖ V. yüzyılın ortalarına kadar ulaşır.

Burayı ilk yurt edinenler Güney Arabistan asıllı Amâlikalılardır.

Amâlikalılardan sonra Mekke'ye yine Güney Arabistan menşeli Cürhüm kabilesi yerleşmiştir.

Bu şekilde Harem etrafında başlayan iskân faaliyeti ile Mekke bir yerleşim merkezi hâline gelmiştir. Cürhümlülerden sonra şehire Huzâalılar hakim olmuşlardır.

Mekke'de üç asır süren Huzâa hâkimiyeti Hz. Muhammed'in beşinci dedesi olan Kusay b. Kilab vasıtasıyla sona erdirilip Kureyş idaresine geçilmiştir.

Kusay, Mekke'de idareyi eline alır almaz, daha önce şehrin çevresinde dağınık bir şekilde yarı göçebe hayatı yaşayan Kureyş kabilesini bir araya getirerek Mekke'nin Harem bölgesine yerleştirmiştir.

Mekke'den sonra önem derecesinde Hicaz'ın ikinci şehri Yesrib'dir.

Burası Arap yarımadasının batısında Hicaz bölgesinde Kızıldeniz kıyısına yaklaşık 130 km uzaklıkta, Mekke'nin 350 km kuzeyinde yer alır.

Asıl vatanları Yemen olan Evs ve Hazrec kabileleri Arîm Seli'nden sonra muhtemelen miladi V. yüzyılda Yesrib ve civarına yerleşmişlerdir.

Hicaz'ın üçüncü önemli merkezi olan Taif, Mekke'nin yaklaşık 120 km güneydoğusunda Irak-Yemen ticaret yolu üzerinde Sakîf kabilesinin yurdudur.

Sakîfliler arazilerinin verimliliği ve şehirlerinin ticaret yolu üzerinde olması sebebiyle ekonomik anlamda zaman zaman Mekke ile yarışabilecek hâle gelmişlerdir.

ARAPLARDA SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT VE KURUMLAR

Sosyal Hayat Cahiliye Kültürü Cahiliyye, sözlükte bilmemek tanımamak ve kaba davranmak gibi anlamlara gelir.

Ayrıca bu tabir bilginin zıddı olarak bilgisizlik, kendini bilmezlik gibi farklı manalara da gelmektedir. İslami dönemde ortaya çıkmış bir tabir olan Cahiliye, gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde Arapların İslam'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslami devirdekenden ayırt etmek amacıyla kullanılmıştır.

Bu sebeple genellikle Arapların İslam'dan önceki dönemine "Cahiliye Çağı" denilmiş, bu süreçte faaliyet gösteren şairlere de "Cahiliye şairleri" adı verilmiştir.

Genel anlamda Cahiliye kelimesiyle İslam öncesi, yani Arapların miladi 610 yılında vahyin inmeye başlamasından önce yaşadıkları devir kastedilmiştir.

Kabile ve Yönetim İslam öncesi Arap toplumu çöl şartlarının ortaya çıkardığı sosyal bir model olan kabile sistemi üzerine kurulmuştur.

Kabile, aynı atadan geldikleri var sayılan ve aralarında neseb irtibatı bulunan insan topluluklarına verilen ortak isimdir.

Arap toplumunda kabile, zenginlik ve şeref gibi şahsi meziyetleri ile tanınan ve kendilerine "şeyh" veya "seyyid" adı verilen kişiler tarafından idare edilmiştir.

Kabilede reisin asli görevi, sülale ileri gelenlerinin tabii üyesi oldukları istişare heyetini organize etmektir.

Onun sorumluluğuna emretmek değil, kabilesini diğer kabilelere karşı temsil etmek verilmiştir.

Araplar arasında asırlar boyunca hükmünü icra eden bir hayat nizamı olan kabile, rastgele meydana gelmiş düzensiz bir toplanma faaliyeti değildir.

Bu birliğin de kendine göre kuralları ve bütünlük içerisinde tutarlılığı olan bir düzeni vardır.

Kabile gelenekleri sayesinde insanlar, soylarının emniyet ve istikrarını muhafaza edebilmişlerdir.

Aile Cahiliye dönemi Araplarında bağımsız bir aileden bahsetmek mümkün değildir.

Bu sebeple Araplar, geniş çerçeveli ataerkil aile şeklinde yaşamayı tercih etmişlerdir.

Arap ailesinde mutlak hâkim erkektir.

Dolayısıyla Araplar arasında erkeğin tartışılmaz üstünlüğü vardır.

Bu sebeple ataerkil bir toplum yapısını benimseyen Araplarda yakınlık ilişkisi erkek akrabalar (asabe) yoluyla kurulmuştur.

Cahiliye Arapları erkek cinsini üstün tutarken buna karşılık kız çocuğuna sahip olmaktan daima rahatsızlık duymuşlardır.

Özellikle göçebe Araplar arasında kızların aileye yük olduğu düşüncesi yaygındır.

Cahiliye döneminde kız çocuklarını diri diri toprağa gömme âdetine "ve'd", gömülerek öldürülen kız çocuklarına da "mevûde" adı verilmiştir.

Kültürel Hayat İslam öncesinde Araplar, yarımada'nın sınırlı miktardaki yerleşik hayata ve ziraata elverişli yerleri hariç olmak üzere genel olarak göçebe hayatı süren bir kavim olarak bilinir.

Ancak buna karşılık Yemen, Basra ve Akabe körfezleriyle Bahreyn civarında oturanlar eski

zamanlarda çok önemli medeniyetler kurmuş, kültür hareketleri geliştirmişlerdir.

Kültür hayatının en önemli taşıyıcısı ise yazı ve alfabedir.

İslam müellifleri, Arapların önceleri Yemen kökenli “Müsnet” yazısı kullandıkları, daha sonra da adına “Hîrî” yazı denilen ve zamanla “Arap” yazısı olarak şöhret kazanan yazıyı kullanmaya başladıklarını ifade ederler.

Zamanla “kûfi” yazıya dönüşecek olan “Hîrî” yazının, Irak’ta bulunan Enbâr’dan Hîre’ye, oradan da Hicaz’a geçtiği ifade edilmektedir.

Arapça, Sami dil ailesindedir.

Bu dil ailesinin eski Mısır dilini de içine alan bir Hâmî-Sami köke bağlı olduğu kabul edilmektedir.

Klasik Arapça tabiriyle bugün mevcut en eski edebî metinlerde, Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde gördüğümüz, daha sonraları da Arapçanın yayıldığı yerlerde din, edebiyat ve ilim dili olarak devam eden lehçeler üstü Arapça kastedilir.

Arap edebiyatında Cahiliye dönemi kültürü daha ziyade şifahi gelenekle aktarılmıştır ki bunun en önemli kaynağı Cahiliye şiiridir.

Arap şiirinin ilk defa nasıl teşekkül ettiği, nasıl düzenli bir şekil aldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte miladi VI. yüzyıl başlarında bütün kuzey Arabistan’da hemen hemen bütün kabilelerce bilinen ortak bir şiir dilinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

İlim İslam öncesi Araplar’da özellikle astronomi ilmi alanında önemli bir birikim bulunmaktadır.

Araplar, astronomik bilgiler açısından çağdaşları milletlere göre daha üstün derecede idiler.

Onlar, bu ilmi Keldanîler ve Babillilerden almışlardır.

Araplar, tıp ilmini de Babillilerden öğrenmişlerdir.

Ayrıca çağdaşları İranlılardan da tıp bilimi konusunda bazı şeyler alarak onları, daha önce Babillilerden ithal ettikleri bilgi ve tecrübelerle katmışlar, nihayet bu birikimlere kendilerinin buldukları yeni tedavi yöntemlerini de dâhil ederek Cahiliye Çağı tıp bilimini ortaya çıkarmışlardır.

Arap tabipler arasında gerçekten yaşadığın bilinenlerin en meşhuru ise İbn Huzeym’dir.

Hâris b. Kelede de İslam öncesi dönemin ünlü tabiplerindedir.

Hukuk İslam öncesi dönemde bilhassa Hicaz bölgesinde teşkilatlı siyasi bir otorite ve devletin olmaması, yargı faaliyetlerini yürütecek hukuk organının da yokluğuna sebep oluyordu.

Araplarda kabile içinde çıkan hukuki ihtilaflar, yine kabileye mensup hikmet sahibi hakemlere götürülüyordu.

Hakemler tanınmış, emin, tecrübeli ve şahsiyet sahibi insanlardan oluşuyordu.

Neredeyse her kabilenin en az bir hakemi bulunuyordu.

Bunlar aynı zamanda kâhin olarak da tanınmışlardır.

İslam öncesi Arabistan’da hakemlerin tatbik edecekleri yazılı bir kanun bulunmuyordu.

Bundan dolayı hakemler bunun yerine şahsi görüş, örf ve âdete göre hüküm verirdi.

Ayrıca onların mahkeme sonucunda verdikleri karar, icra ve infaz edilmekten de mahrumdu.

Zira bunu gerçekleştirecek bir hukuk organı yoktu.

Dolayısıyla hükmün icrası ancak tarafların iyi niyetlerine ve taraflardan lehine hükmolunanın üstün kuvvetine bağlı idi.

Bununla birlikte kamuoyu baskısı ve Arapların şereflerine verdikleri önem, alınan kararın icrasını neredeyse garanti ediyordu.

Din Başta gökcisimlerine tapınmak gibi pek çok kadim inanç sisteminin görüldüğü İslam öncesi Arap toplumunda, ayrıca Yahudilik, Hristiyanlık, Sâbiilik, Hanîflik ve putperestlik gibi inançlar görülmüştür.

Bu din İslam’dan önceki dönemde Arabistan’a da girmiştir.

Nitekim Hz. Peygamber’in tebliğe başladığı zamanda Arap yarımadasının dört köşesinde Yahudilere tesadüf edilir.

Yahudilik, Arap yarımadasında Medine ve çevresinden başka bu dine mensup tüccarların faaliyetleri neticesinde Yemen’de de yayılma fırsatı bulmuştur.

Hristiyanlık ise özellikle Kuzey Arabistan’dan başka Yemen’de de büyük ölçüde yayılma imkânı bulmuştur.

İslam’ın doğduğu sırada Sâsânî İmparatorluğu’nun resmî dini olan Mecûsîlik, yarımada’daki Araplar arasında pek fazla ilgi görmemiştir.

İslam öncesi inançları arasında Hanîflik de öne çıkmaktadır.

Hanîf kelimesi Kur’ân’da bir taraftan Hz. İbrahim’in imanını ifade etmek için ve müşrikliğin karşıtı olarak kullanılmıştır.

İslam’ın doğuşu döneminde Arap yarımadasında en yaygın dinî anlayış şüphesiz putperestliktir.

Bu anlayış Sami toplumlarındaki inanç sistemlerinin en eski ve en ilkel şeklini temsil eder.

Din Din, insanların dünya hayatını tanzim eden ve bunun karşılığında kendilerine ahiret mutluluğu sunan ilahî kanunlar manzumesidir.

Bu manzumenin en önemli bölümü de ibadettir.

Din, ibadeti ile var olur ve mabedi ile ayakta kalır.

Bir dinin din olabilmesi için Allah'ın, kitabının, peygamberinin, inanç esaslarının, ibadet şekillerinin, mabedinin, insanı yücelten ahlâk ilkelerinin, suçluları cezalandıran ceza hukukunun olması gerekir.

İşte bunların hepsi yeterli bir şekilde İslam dininde vardır.

Dinî Kurumlar İslam dininin var olan ibadetlerinin başında namaz gelir.

Namaz, İslam ile beraber var olan bir ibadettir. Mirac'a kadar sabah ve akşam olmak üzere iki vakitte ikişer rekât kılınıyordu.

Mirac gecesi ile beraber namaz ibadeti günde beş vakit oldu.

Hz. Peygamber Efendimiz'in bir hadis-i şerifine göre "Namaz, dinin direğidir." Yüce Allah'ın bildirdiğine göre "Namaz, insanı her türlü kötülükler(fuhuşiyat)den alıkoyar." Namazdan önceki abdest ve hazırlık, Müslüman'a bir kimlik ve kişilik kazandırır.

Namaz da Müslüman'ı yüceltir. "Namaz, müminin miracıdır." Namaz, yalnız kılınacağı gibi camide cemaatle de kılınır.

Hz. Peygamber, hicretten sonra Medine'de yaptırdığı mescitte günde beş vakit cemaatine imam olmuş ve onlara namaz kıldırmıştır.

Namazların camide cemaat hâlinde kılınmasına da çok önem vermiştir.

Bütün namazlarını camide kılarak bu konuda da ümmetine örnek olmuştur.

O hayatta iken evi mescide yakın olan ashab-ı kiram, günde beş vakit namazı camide kılmaya gayret ederlerdi.

Evi uzakta olanlar da Cuma namazlarına merkeze gelir, diğer namazları mahallelerindeki mescitlerde kılarlardı.

Namazı camilerde kılmak, mümini diğer mümin kardeşleri ile bütünleştirir ve ümmet bilincinin oluşmasına katkı sağlar.

Bilindiği gibi, İslam'ın beş şartından birincisi "iman", diğer dördü de ibadettir. "Namaz, oruç, zekât ve hac", İslam'ı ayağa kaldıran ibadetlerdir.

Bunların bütünü dinî kurumlar olarak Hz. Peygamber'in hayatında yerini almıştır.

Hz. Peygamber bütün bu ibadetlerin ifadesine ziyadesiyle hassasiyet göstermiştir.

Bu ibadetlerden namazın cemaatle ifa edildiği mescitleri inşa etmiş ve ümmetine cemaatle namaz konusunda örnek olmuştur.

Zekâtı, memurlar görevlendirerek devlet eliyle toplamış ve ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır.

Tahrif olmuş hac ibadetini aslına uygun bir forma döndürmüş ve hicretin dokuzuncu senesinde farz olan hac ibadeti için Hz. Ebu Bekir'i "emir" olarak tayin etmiş onuncu senesinde ise hac ibadetini bizzat kendisi idare etmiştir.

Hz. Peygamber'in, Hz. Ebu Bekir'i "emir" olarak görevlendirmesi bu ibadetin devlet eliyle yönlendirilmesi gereken bir kurum olduğunu da göstermektedir.

Eğitim-Öğretim İslam, bilgiye çok önem verir.

İslam'ın ilk emrinin 'Oku!' olduğunu herkes bilir.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerimde; Hz. Peygamber de hadis-i şeriflerinde Müslümanları okumaya ve ilim elde etmeye yönlendirirler.

Hz. Peygamber, Müslümanları hem ilme yönlendirmiş hem de çevresini bilgilendirmiştir.

Bunun için Mekke'de Dâru'l-Erkam'ı, Medine'de de Suffa'yı ilim tahsilinin merkezi olarak kullanmıştır.

Bu iki merkeze devam edenler, Hz. Peygamber'e öğrenci olmuşlar; o da öğrencilerini en güzel şekilde yetiştirmiş ve geleceğe hazırlamıştır.

Bu merkezlerde yetişenler, Hz. Peygamber hayatta iken ve vefat ettikten sonra hem İslam dinini çevreye yaymışlar hem de devletin çeşitli kademelerinde görevler yapmışlardır.

Bu iki ilim merkezinden biri olan Suffa'da kalan öğrenci sayısının kimi zaman dört yüze ulaştığı oluyordu.

Hz. Peygamber, burada bizzat kendisi ders verdiği gibi Kur'ân-ı Kerîm ve yazı öğretmek üzere

öğretmenler de tayin ediyordu.

Sahabe-i kiramdan Ubade b. Samit ve Ubey b. Ka'b, burada öğretmenlik yapanlardandı.

Kültür Hz. İbrahim'in getirdiği Hanif dinini terk ettikten sonra şirk inancına sahip olan Araplar, uzun bir müddet cahili bir hayat yaşadılar.

İslam'dan önce Arap yarımadasında yaşayan büyük bir cahiliye toplumu vardı.

İşte bu cahiliye toplumunu bütün yapısı ve değer yargılarıyla değiştirmeyi hedefleyen Hz. Peygamber, şirk inancını terk edip Müslüman olanların anlayışlarını, yaşantılarını, kültürlerini yani hayatlarını tamamen değiştirdi.

Bu değerlerden İslam ile çelişmeyenleri bıraktı; çelişenleri atarak onların yerine yenilerini ikame etti. Müslümanlar, yaşadıkları bölgenin İslam ile çelişmeyen kültürlerini muhafaza etmekle birlikte bu kültüre İslami bir renk kazandırdılar.

İslam ile kazandıkları bu yeni bilgi ve kültürlerini güzel bir şekilde hazmederek kendilerinden sonraki nesillere aktardılar.

Adalet Kurumu Yüce Allah tarafından İslam dininin gönderilmesinin maksatlarından biri de yeryüzünde adaleti ikame etmektir.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de adaleti ve âdil olmayı emretmektedir.

Yüce Allah tarafından İslam dinini dünyaya yaymakla görevlendirilen Hz. Peygamber, bu görevi de en güzel şekilde yerine getirmiş ve insanlar arasında adaletle hükmetmiştir.

Adaletin dağıtımı için valiler ve hâkimler görevlendirmiş, onların hükmederken önce Kuran'a sonra Sünnete her ikisinde de hükmedecekleri dava hususunda bilgi bulmadıkları takdirde kendi reylerine başvurarak adaleti tesis etmelerini istemiştir.

kendisi hayatta iken çok güzel çalışan bir yargı sistemi kurmuştur.

Muhakeme usulü, davacının delilleri sıralaması, davalının kendini savunması gibi konularda çok güzel bir sistem geliştirmiştir.

Kadının sinirliyen davalara bakmamasını, hükümde kim olursa olsun İslam kanunlarına sadık kalınmasını ve dava esnasında alış-veriş yapmamasını emretmiştir.

Bu şekilde Hz. Peygamber bir hâkimin hükümde hangi mercilerden müstefit olması gerektiğini bildirmiştir.

Dava esnasında hâkimin yapmaması gereken davranışları ve uyması gereken ilkeleri belirlemiş ve bu çerçevede bir yargı sistemi ihdas etmiştir.

Bu sistem ile suçlular cezalandırılmış, haklılara hakları verilmiştir.

Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü Arap yarımadasının Hicaz bölgesinde bir devlet ve devlet geleneği yoktu.

Yarımadanın üç tarafında üç imparatorluk hüküm sürmesine rağmen, yarımadanın tamamına hâkim olan bir devlet yoktu.

Yemen bölgesine zaman zaman Sâsânî İmparatorluğu, zaman zaman da Habeş İmparatorluğu hâkim olurdu.

Kuzey Arabistan'da da Bizans İmparatorluğu'nun ve Sâsânî İmparatorluğu'nun hâkimiyeti vardı.

Orta Arabistan'da ve Hicaz bölgesinde ise bütün işler kabile geleneğine göre yapılıyordu.

Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Medine'de bir devlet kurdu.

Bu devletin kuruluşu öyle birden bire değil, yavaş yavaş oldu; uzun zaman geçtikten sonra ve ihtiyaç duyuldukça kurumlar yerine oturabildi.

Hz. Peygamber bu kurumları kurarken çevre devletlerin etkisinde kalmadı.

Arap yarımadasında var olan kabile geleneğinin etkisinde de kalmadı.

Her şeyini bağımsız ve hür olarak kurdu.

Hz. Peygamber'in kurduğu devlette var olan bazı kurumların çevre devletlerde veya kabile geleneğinde var olması Hz. Peygamber'in oralardan etkilendiği ve bu kurumları oralardan almış olduğu manasına gelmez.

Bu kurumlar tamamen Hz. Peygamber'e mahsustur.

Onun kurduğu devletin yapısında var olan kurumlardan birkaçı şunlardır: İdari Yapı Yüce Allah'ın insanlığa gönderdiği peygamberlerden bazıları dinî lider, bazıları da hem dinî hem de siyasi lider olarak insanlara hizmet etmişlerdir.

Hz. Muhammed, hem dinî hem de siyasi liderliğe sahip olanlardan biridir. Bilindiği gibi Hz.

Peygamber'in hayatı, "Mekke Dönemi ve Medine Dönemi" diye ikiye ayrılır.

Mekke Dönemi'nde insanları yetiştiren Hz. Peygamber Medine Dönemi'nde bu insanlarla birlikte bir devlet kurdu.

Medine'de, Hazrec ve Evs kabilelerinin dışında bir de Yahudiler vardı.

Kaynuka oğulları, Nadir oğulları ve Kurayza oğullarından oluşan Yahudi cemaati ve daha değişik dinlere mensup kişiler ile de ayrı bir anlaşma (muâhede) yapıldı.

Bir arada yaşama, karşılıklı hak ve hukuka riayet, Medine'yi dışarıya karşı birlikte koruma gibi elli üç maddenin yer aldığı Medine Sözleşmesi olarak bilinen bu yazılı anlaşmanın maddelerinden biri de taraflar arasında çıkabilecek her türlü anlaşmazlıkta Hz.

Peygamber'in hakem olacağını kabul edilmesiydi.

Buna göre bütün taraflar Hz. Peygamber'in liderliğini kabul etmiş oluyorlardı.

Hicretten sonra, devletin üç unsuru olan millet, toprak ve idare tamamlandıca Müslümanlar, Medine'de müstakil bir idari yapıya kavuştular.

Hz. Peygamber'in başkanlığında oluşan bu devletin unsurlarının modern devletlerde olduğu gibi ülke, muhtelif inanç ve etnik gruplardan meydana gelen halk, teşkilat ve hâkimiyetten oluştuğu görülmektedir.

Hz. Peygamber, Medine'de hem dini hem dünyevi otoriteyi temsil ediyordu. Mekke'nin fethi ve devletin genişlemesinden sonra, büyük bölümünün, tek bir idareye boyun eğdiği Arap yarımadasının yeni idari yapılanması netleşmeye başladı.

Hz. Peygamber, Müslüman olan bölgelere valiler tayin etti.

Bunlar, Hz. Peygamber adına o bölgeyi idare eder, bölge halkının zekâtını toplar ve yoksulların ihtiyacından artakalanı devletin genel maslahatında kullanılmak üzere Medine'ye gönderirlerdi.

Hz. Peygamber'in, Medine'de kurduğu devlet idaresinde izlediği ilkeler Kur'an-ı Kerim'de çerçevesi çizilen şu ilkelerdir: Meşruiyet, adalet, ehliyet/liyakat, istişare, ahlak ve insana saygı.

Hz. Peygamber'in hicretten sonra Medine'de kurduğu devletin hudutları içerisinde yaşayan insanlar, insan olmanın ve O'nun devletinin vatandaşı olmanın zevkini ve lezzetini yaşadılar.

Önceden elde edemedikleri birtakım hakları bu devletin çatısı altında edindiler.

Bu devletin çatısı altında kurulan hizmet kurumlarının en önemlileri kardeşlik, eşitlik ve hürriyettir.

Mali Yapı İslam, insanın hem manevi dünyasını hem de maddi dünyasını imar ve ihya eden bir dindir.

Dinimiz, yemeye, içmeye, giymeye, ikram etmeye önem veren bir dindir.

Dinimize göre insan, her türlü ihtiyacını helal yollardan gidermelidir.

İhtiyacını giderirken de aşırı bir şekilde israfa gitmemelidir. “Yiyiniz, içiniz ama israf etmeyiniz.” (A’raf/7: 30) buyuran Rabbimiz, Kur’ân-ı Kerîm’de, İslam ekonomisinin temel ilkelerini belirlemiştir. Hz. Peygamber de sözleri ve fiilleri ile birer ekonomik değer olan üretim, tüketim, emek ve buna benzer konularda önemli ilkeler ve uygulamalar ortaya koymuştur.

Onun, ekonomik anlamda üzerinde durduğu hususlardan biri çalışmadır. O, Kur’ân-ı Kerîm’in çalışma prensibi ile ilgili ayetlerini kendi hayatında uygulamıştır. Kişinin, ailesini geçindirmek ve bir de yoksula yardım etmek için çalışmasını, Allah yolunda cihat etmek ve gündüzleri oruç tutup geceleri de namaz kılmakla bir tutmuştur.

Hız. Peygamber, devamlı olarak çevresindeki insanları çalışmaya ve kazanmaya teşvik etmiştir. Bilindiği gibi Mekkeliler ticaretle, Medineliler de ziraatla meşgul olurlardı. Ticareti iyi bilen Mekke’li Muhacirler, Medine’ye geldikten sonra oradaki ticaret hayatını Yahudilerden aldı ve pazara hâkim oldular.

Medine Pazarı’nın kurulmasını emreden Hz. Peygamber, Müslümanları ticarete yönlendirmiş ve bu yoldan İslam devletine destek sağlamıştır.

İslam Devleti Müslümanların zekât ve yardımları ile gayrimüslim vatandaşların da cizye ve haraçları ile ve bir de savaşlardan elde edilen ganimetlerle ayakta durmuştur.

İslam, ticareti helal kılarken ve teşvik ederken faizi merhale merhale yasaklamıştır. Alışverişi, ticaret yapmayı ve borç verip almayı faizden arındırmıştır.

Mekke’de nazil olan ayetlerle bazı uyarılarda bulunan Yüce Allah, Medine Dönemi’nde indirdiği ayet-i kerimelerle faizi haram kılmıştır.

Askerî Yapı İslam’da esas olan sulhtur ve bir ömür boyu barış içinde yaşamaktır. Savaş, geçici bir durumdur.

Fıtrata uygun olan, insanların emniyet ve barış içinde yaşamalarıdır. Fakat ne var ki savaş da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

İnananların vatanlarını ve sahip oldukları her türlü değeri düşmandan korumaları ve kendilerini savunmaları da bir vazifedir.

Hız. Peygamber, Medine’de bir devlet kurduktan sonra bu devleti dışarıya karşı korumak için Medine’de oturan üç Yahudi kabilesi ile saldırmazlık antlaşması yaptı.

Daha sonra da Kureyş müşriklerinin, Müslümanlara ve Medine şehrine olan saldırılarına karşı koydu.

Hız. Peygamber, mecbur kalmadıkça savaş yapmamıştır.

Yaptığı savaşlarda da yıkıcı ve yok edici değil, yapıcı ve diriltici olmuştur.

Karşılaştığı düşmana önce İslam dinine girmesini teklif etmiş, bunu kabul etmezse cizye vermesini teklif etmiştir.

Bunu da kabul etmeyenle savaşmıştır.

Yüce Allah, Hz. Peygamber ve onun ümmetine savaşlarda aldığı ganimeti helal kılmıştır.

Alınan ganimetin beşte biri devletin, diğeri de savaşa katılan askerlerin hakkıdır. Sosyal Yapı Devlet, büyük bir ailedir.

Bu aileyi meydana getiren küçük aileler vardır.

Bu küçük aileler de devletin kurumları sayılır.

Bu küçük aileleri meydana getiren fertlerin dinî, ekonomik ve sosyal durumları, her zaman için devletin üs kademesini etkiler.

HİLAFET VE RAŞİT HALİFELER DÖNEMİNDE KURUMLAR VE KÜLTÜR

Konunun Önemi ve Yapısı Hilafet ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemi 11/632 yılında vefat eden Hz. Peygamber'in yerine geçen Hz. Ebu Bekir'le başlayıp Hz. Ali'nin 40/661 yılında vefatıyla veya Hz. Hasan'ın Muaviye ile antlaşmasıyla (41/662) son bulmaktadır.

Bu dönem tüm İslam dinî ve ilmî geleneği için asrısaadet'ten sonraki en önemli dönemi ve süreci ifade eder.

Bu dönem İslam tarihi açısından oldukça önemli olmasının birkaç sebebi vardır.

Öncelikle Resulullahsız bir topluma ümmetin intibakı ve bu hususta yaşanan problemler ve çözümleri önemlidir.

Ayrıca bu dönemde yapılan ve yaşananlar daha sonraki dönemlerde tüm İslami ilimler açısından ayrı ve özel bir önem taşımıştır.

Resulullah'ın ashâbı ve aralarında yaşanan hilafet tartışmaları da yine son derece önemli olmuştur.

Diğer taraftan Hz. Ebu Bekir Dönemi'ndeki ridde olayları, Kur'an'ın toplanması; Hz. Ömer zamanındaki kurumsallaşma, fetihler, yayılma ve yeni içtihatlar; Hz. Osman zamanındaki çözümler ve ayrışmalar ile Hz. Ali zamanında vuku bulan Cemel ve Sıffin Savaşları, İslam tarihinin günümüzde bile en çok tartışılan konuları arasında yer almaktadır, çünkü mezheplerin neredeyse tamamı, bu dönem olayları üzerinden kurgulanmış ve temellendirilmiştir.

Hilafet hususundaki tartışmaların birçok açıdan bugün bile devam ediyor olması, klasik ve çağdaş yönetim ve devlet teorilerinin bilinmesine bir anlamda katkı da sağlamaktadır.

Çünkü bu husustaki bilgi ve farkındalık din-devlet ve din-siyaset ilişkilerin de dini açıdan anlamlandırılmasını sağlayacaktır.

Bu ünite, Raşid halifelerle başlayan hilafet kurumu hakkındaki klasik görüşlerin özetini vererek, ilgili yapıyı ve özelliklerini öğrenciye kısaca hatırlatmaktadır.

Daha sonra Raşid Halifeler dönemi özetlenerek, dönemlerindeki siyasi ve idari yapı ile kültürel ve dinî ilimlerin durumu kısaca ele alınmaktadır.

Raşit Halifeler dönemi ile Hz. Ebu Bekir (11-13/632- 634), Hz. Ömer (13-23/634-644), Hz. Osman (23-35/644-656), Hz. Ali (35-40/656-661) ve Hz. Hasan (40-41/661-662) dönemleri kastedilmektedir.

Halifelik kurumu Hz. Ebu Bekir'le birlikte başlamış ve son Osmanlı hükümdarı Abdülmecid'le bitmiştir.

Bu yüzden tüm İslam mezhepleri ve düşünürleri tarafından son derece önemli bir kurum sayılmış ve hatta hakkında en çok polemik yapılan konulardan biri olmuştur.

Biz bu yüzden halifelik hakkında, şartları, özellikleri, halifenin taşıması gereken vasıfları, atanma yolları ve azlini gerektiren hâllerin başlangıçtan itibaren belirlendiğini görmekteyiz.

Tabii ki bu şart ve özelliklerin, günümüz İslam devlet geleneğinin anlaşılma süreci açısından çok anlamlı olmadığı iddia edilebilir, fakat bu şartların, gerektiğinde düşünülmüş olması ve belli evrensel kriterleri önermesi açısından önemlidir ve göz ardı edilmemelidir.

Hz. Ebu Bekir Dönemi Hz. Ebu Bekir Allah Resulu'nün vefat ettiği gün Medine'de Muhacir ve Ensar'ın ittifakıyla seçilmiş, ilk anda bey'at etmeyenler de daha sonra bey'at etmişlerdir.

Ebu Bekir, iç isyan ve ayaklanmaları bastırarak, yalancı peygamberlerin yol açtığı kargaşaya son vermiş ve yaptığı fetihlerle, Peygamberimiz sonrası ilk ihtilafları kökten hallederek kendisinden sonrakilere sorunsuz bir devlet bırakmıştır.

Zamanında yapılan en önemli işlerden biri de Kur'an-ı Kerim'in bir araya toplanmasıdır.

Onun zamanında Resulullah döneminden kalan devlet yapı ve teşkilatlanması devam ettirilmiştir.

Hz. Ömer Dönemi İslam Devleti'nin asıl kurucusu olarak kabul edilen Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in tavsiye ve atamasıyla halife olmuş, zamanında İslam Devleti Türkistan'dan Bingazi'ye ve Doğu Anadolu'dan Doğu İran'a kadar bütün bölgeye yayılmıştır.

Bu da beraberinde yeni bir teşkilatlanma ve yapılanma getirmiştir. Buna göre başta adliye ve diğer kurumlarda olmak üzere birçok ilave ve değişiklikler yapılmış, elde edilen gelirlerle devlet ve halk oldukça zenginleşmiştir.

Hz. Osman Dönemi Hz. Ömer tarafından oluşturulan altı kişilik bir şura vasıtasıyla halife seçilen Hz. Osman, Ömer'den aldığı devleti yeni fetihlerle genişletmiş ve daha da zenginleştirmiştir.

Fakat hilafetinin ikinci altı yılının başlangıcından itibaren gelişen muhalefet, halifenin ölümüyle bile durmamıştır.

Zamanında Ümeyye oğulları devletin birçok makamını işgal etmiş ve diğer sahabe ve kabile mensupları, devlet ve şuradan dışlanmışlardır Hz. Ali Dönemi Medine'de kalan sahabe'nin tensib ve seçimiyle halife olan Hz. Ali'ye, devletin her yöresinden bey'at yapılmamış olması, çeşitli huzursuzluklara yol açmıştır.

Bu bağlamda önce Cemel'de Hz. Aişe ve etrafındakilerle; daha sonra da Sıffin'da Hz. Muaviye ve taraftarlarıyla savaştan Ali, bir türlü istikrarı sağlayamamış ve muhalif Harici grupların suikasti sonucu öldürülmüştür.

Kendisinden sonra Halife olan oğlu Hz. Hasan da taraftarlarına güvenememesi ve yeni fitnelerin vuku bulmaması için Muaviye ile anlaşarak halifeliği ona devretmiştir.

Hız. Ali de selefleri gibi devlet yönetiminde gerekli titizliği göstererek, tüm makamlara atamalar yapmış ve elinden geldiğince kurumların idamesine çalışmıştır.

Raşit Halifeler Döneminde Askeri Teşkilat Raşit halifeler döneminde mükemmel ve istikrarlı bir yapıya kavuşturulan İslam ordusu, zamanının her türlü silah ve gereçleriyle donatılmış ve beşli taksimatıyla dünyanın en güçlü ordusunu oluşturmuştur.

Ordu genel yapısı, silahları ve teşkilatlanması biçimiyle Hz. Peygamber dönemindekiyle aynı olmakla beraber, Hz. Osman zamanında donanma da teşkil edilmiştir.

Herkes asker sayıldığı için durumuna göre maaş tahsis edilmiş, seferler esnasında 'liva' ve 'raye' kullanılmıştır.

Raşit Halifeler Döneminde İlim ve Kültür Bu dönemde ilmî faaliyet denince akla öncelikle Kur'an ve ona ait bilgilenmeler ile Allah Resulü'nün söz ve davranışlarını ortaya koyan hadislerin ve sünnetlerinin bilinmesine yönelik faaliyetler akla gelmektedir.

Kur'an'ın yazılması Hz. Peygamber zamanında olmakla birlikte, onun iki kapak arasına alınması Hz. Ebu Bekir zamanında ve çoğaltılması ise Hz. Osman zamanında yapılmıştır.

Sahabe dini bir problemle karşılaştığı zaman Kur'an'a başvurur, onda bulamazsa sünnete başvurarak problemi çözmeye çalışırdı.

Tüm sahabe aynı derecede âlim ve müfti olmadığı ve tefsir, fıkıh ve diğer konularda meşhur olan sahabe bilindiği için, ilgili konularda müracaatlar o sahabeye yönelirdi.

Sahabe de bildiklerini kendilerinden sonrakilere aktarmış ve zamanın ilmi meclislerini oluşturarak talebeler yetiştirmişlerdir.

Bu sahabe ve talebelerin isimleri tüm eserlerimizde ve nakilleriyle birlikte genelde yer almıştır.

EMEVİLER DÖNEMİ İLİM VE KÜLTÜR HAYATI

GİRİŞ

Hız. Peygamber tarafından başlatılan ve Hulefâ-yi Râşidin zamanında artarak devam eden ilmî gelişmeler Emeviler Dönemi ilmî faaliyetleri için temel oluşturmuştur. Emeviler zamanında büyük âlimlerin yaşaması, İslamiyet'in geniş alanlara yayılması, Müslümanların farklı kültürlerle tanışarak onlardan bazı konularda etkilenmeleri ve henüz tedvin ve tasnif edilmeyen hadislerin kaybolma endişesi gibi sebeplerle ilmî faaliyetler hız kazanmıştır. Başta Medine olmak üzere pek çok bölgeye dağılan sahâbîlerin etrafında ilim halkaları oluşmaya başlamış ve bu merkezler hareketli birer ilim merkezleri hâline gelmiştir.

EMEVİLER DÖNEMİNDE İLMÎ GELİŞMELER

Emeviler Dönemi'ndeki ilmî gelişmeler sadece söz konusu dönemle sınırlı kalmamış, bu dönemde pek çok âlim tarafından gerçekleştirilen ilmî faaliyetler sonraki devirlerde de Müslümanların ilmî açıdan gelişmesine katkı sağlamıştır.

Kur'ân ilimleri (tefsir, kıraat), hadis, fıkıh, İslam tarihi, kelam vb. dinî ilimler Emeviler zamanında önemli ilim dallarından olma vasfını korumuşlardır.

Bununla birlikte dinî ilimlerin dışında değişik ilim dalları da (şiiir, hitabet, gramer, ensâb vb.) dinî ilimler kadar olmasa da eğitimin konusu hâline gelmişlerdir.

Emeviler Dönemi boyunca pek az kimse dışında ulema devlet nüfuzu altına girmeden ilmî faaliyetlerini ne pahasına olursa olsun devam ettirmeye gayret göstermişler, böylece Abbasilerin ilk döneminde özellikle hicri iki ve üçüncü asırlarda altın çağını yaşayacak olan İslam ilimlerinin altyapısını oluşturmayı başarmışlardır.

İslam şehrinin nüvesini oluşturan mescitler dinî ilimlerin merkezi hâline gelerek asırlar boyu ilmî çalışmaların sürdürüldüğü mekânların en önemlileri arasında yer almışlardır.

Emeviler zamanında mescitler dışında saraylar, âlimlerin evleri, çöl ve küttâblar da önemli ilim merkezleri hâline gelmişlerdir.

Saray, Emeviler Dönemi'nde eğitim bakımından önemli fonksiyonlar irca etmiştir.

Söz konusu fonksiyon iki yönlü olmuştur.

Emevi Devleti'nin kurucusu Muaviye döneminden itibaren halifeler saraylarında akşamları sohbet ve muhabbet ortamı oluşturmuşlar, burada devrin önde gelen tarihçilerini, şair ve hatiplerini, musikişinaslarını ve edebiyatta maharet sahibi olanların misafir ederek onlar tarafından gerçekleştirilen ilmî-edebî faaliyetleri zevkle takip etmişlerdir.

Diğer taraftan saray, özellikle halifelerin çocuklarının en iyi şekilde eğitilmesi için de kullanılmıştır.

Emevi halifeleri çocuklarının hem dinî hem de edebî ilimler bakımından iyi yetiştirilmesini temin etmek maksadıyla devrin tanınmış hocalarından istifade etmeye çalışmışlar, özel hocalar tutarak çocuklarının sarayda kendi gözetimleri altında eğitilmelerini sağlamışlardır.

Emeviler Dönemi eğitim mekânlarından birisi de çöldür.

Arap geleneği bakımından çöl bedeni bakımdan sıhhati, dil bakımından ise fesahati temsil etmektedir.

Çöl sadece hayatta kalabilmek için zorunlu olan atıcılık, binicilik, dövüşçülük ve yüzücülüğün öğrenildiği bir yer olmayıp aynı zamanda şiiir, musiki, fasih ve belîğ konuşma gibi sanatların da en güzel şekliyle öğrenilip icra edildiği bir mekândı.

Bu sebeple Emevi halifeleri de evlatlarını çöle göndererek onların söz konusu bilgi ve becerileri öğrenmelerini istemişlerdir.

Küttâblar da Emeviler Dönemi'nin önemli eğitim kurumları arasında idiler.

Özellikle emsar denilen büyük vilayetlerde olduğu gibi kasaba, hatta köylerde bile küttâblar vardı.

İlköğretim çağındaki öğrencilere buralarda okuma yazma yanında binicilik, atıcılık, şiiir, darb-ı mesel ve Kur'ân-ı Kerim'in de öğretildiği anlaşılmaktadır.

Küttâblarda tedrisatını tamamlayan öğrenciler eğitimlerine mescitlerdeki ders halkalarına katılarak devam etmişlerdir.

DİNÎ VE SOSYAL İLİMLER

Kur'ân İlimleri Kur'ân'la ilgili ilimler onun okunmasına dair kıraat ve yorumuna dair tefsirdir.

Değişik bölgelere gönderilen ve resmî hüviyete haiz olan bu nüshalara bağlı olarak Kur'ân'ın okunması ve öğretilmesi için Emeviler Dönemi'nde muallimler görevlendirilmiştir.

Kıraat ilmine dair ilk eserler Emeviler Dönemi'nde yazıldı.

Günümüze intikal etmemekle birlikte söz konusu eserler sonraki dönemlerde bu alanda yapılacak olan çalışmalara kaynaklık etmişlerdir. Kıraat ilminde otorite kabul edilen kıraat-ı seba âlimlerinden üçü bu dönemde yetişmiştir.

Kur'ân ilk defa bu dönemde harekelenmiştir.

Muaviye'nin emri ve Basra valisi Ziyad b. Ebîhi'nin aracılığıyla Ebu'l-Esved ed-Düeli (69/688) Kur'ân'ın noktalanma işini gerçekleştirmiştir.

Emeviler Dönemi'nde telif edilen tefsir kitapları günümüze kadar gelmemişlerdir.

Bununla birlikte bu eserler sonraki dönemlerde yapılan çalışmalara kaynaklık etmişlerdir.

Hadis Hadislerin kitap oluşturacak boyutta olmasa bile sahifeler hâlinde yoğun bir şekilde yazıldığı Emeviler devrinde hadislerin tedvini de gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Emevi halifelerinden Ömer b. Abdülaziz halifelîği sırasında hadis âlimlerinin vefatı sebebiyle ortaya çıkabilecek mahzurları göz önünde bulundurarak vilayetlerdeki valiler ve hadis âlimlerine mektuplar yazarak Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerin toplanmasını istemiştir.

Böylece hadis sayfaları bir araya getirilerek tedvin dönemi başlatılmıştır.

Sahih hadislerin uydurma olanlardan ayırt edilebilmesi için hadisi söyleyene nispet ederek hadisin sıhhatini tespit etmeye yarayan isnad sistemi, Emeviler Dönemi'nde geliştirilmeye başlandı.

Fıkıh Emeviler devri fıkıhın müstakil olarak bir ilim dalı hâline geldiği dönem olarak kabul edilmektedir.

Bu esnada tabiîn nesline mensup pek çok fakih, çeşitli bölgelerdeki fakih sahâbîlerin ders halkalarına katılmışlar, onlardan aldıkları bilgileri geliştirerek sonraki nesillere aktarmışlardır.

Tabiîn fakihleri değişik bölge ve çevrelerde farklı karakteristiğe sahip fıkıh ekolleri oluşturmuşlardır. Başını Saîd b. Müseyyeb'in çektiği "Hicaz ekolü" ve önderliğini İbrahim en-Nehâî'nin yaptığı "Irak ekolü" bu dönemde teşekkül etmiştir.

Konulara göre fıkıh kitaplarının yazılışı Emeviler Dönemi'nde başlamışsa da bunların çok az bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir.

Kelam Emeviler Dönemi, kelam tarihi bakımından itikadi konularda tartışmaların başladığı ve kelam ilminin temellerinin atıldığı bir devir olarak kabul edilmektedir.

Söz konusu dönemde kişiler bazında bazı tartışmalar ve gruplaşmalar olmuşsa da büyük itikadi ekoller henüz teşekkül etmemiştir.

Bu sebeple Emeviler Devri kelam ilminin hazırlayıcı merhalesi olarak nitelendirilebilir.

Kelam ilminin Emeviler Dönemi'nde ortaya çıkmaya başlamasında söz konusu zaman diliminde fetihler neticesinde farklı kültür, inanç ve felsefeye sahip kişilerin İslam toplumuna dâhil olması veya Müslümanlarla ilişki kurmaya başlamalarının da etkisi vardır.

Tarih Emeviler Dönemi'ndeki çalışmalarla siyer ve meğâzî ilminin temelleri atılmış, bu temel üzerine Abbasiler devrinde gerçekleştirilen katkılarla İslam tarihinin çok zengin ve güvenilir kaynaklarının teşekkülü söz konusu olabilmıştır.

Diğer taraftan Emeviler Dönemi sadece siyer ve meğâzîye dair değil diğer tarihi alanlarla ilgili de eserlerin yazılmaya başlandığı bir devir olmuştur.

Cahiliyye, geçmiş milletler ve peygamberler tarihi gibi konularda da eserler kaleme alınmıştır.

Dil ve Edebiyat Fetihlerle yeni Müslüman olan mevâlî grupların Müslüman Araplarla bir arada yaşamaya başlamalarından sonra Arap şiirine değişik kültür ve medeniyetlerden yeni kavramların ve anlayışların dâhil olmasına yol açmıştır.

Diğer taraftan bu dönem zarfında yaşanan siyasi ve itikadi rekabet, asabiyetten kaynaklanan kabileler arası mücadeleler de fiili mücadeleden daha çok şiir ve edebiyatın diğer türleriyle gerçekleştirilmiştir. Bütün bunlar da Arap şiirinin teşekkülünde etkili olmuştur.

Emeviler zamanında çok sayıda hiciv ve medih şairi yetişmiştir. Devlet idaresinde bulunan kimseler için yazdıkları medhiyeler sayesinde büyük bahşış ve ödülleri alan şairler yanında hiciv şiirinde de maharetli çok sayıda şairin yine aynı devirde isimlerinin ön plana çıktıkları görülmektedir.

Hiciv şiirlerinin oluşumunda kabilecilik anlayışının büyük tesiri vardır.

Emeviler Dönemi şiirini içerik olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür: aşk şiiri, siyasi şiir.

Emeviler Dönemi edebiyatı bakımından sadece şiirler değil edebiyatın diğer türlerinden olan edebî mektuplar, hutbeler ve nesir de oldukça gelişmiştir.

Emeviler zamanında Arap dilinin kurallarının oluşumu bakımından önemli olan Nahiv ilminin gelişmesine yönelik adımların atıldığı görülmektedir.

Arap olmayan Müslümanların (mevâlî) Arapçayı öğrenmekte karşılaştıkları güçlükler ve farklı lehçelerle konuşan Arapların bir arada yaşamaları esnasında ortaya çıkan i'rab hataları nahivle ilgili çalışmalara başlanılmasında etkili oldu.

Diğer taraftan Kur'ân'ın dil hatalarından korunabilmesi için de Arapçanın kurallara uygun bir şekilde yazılması ve okunması önem arz etmekteydi.

ULÛMU'L-EVÂİL

Emeviler zamanında sadece dinî ve sosyal ilimler değil başta felsefe, astronomi, matematik, tıp ve kimya gibi akli ilimler sahasında da önemli çalışmaların başladığı görülmektedir.

Emeviler devrinde Hint, Yunan, Mısır ve İnan gibi antik medeniyetlerden yapılan tercümelerin de etkisiyle Matematik, Astronomi, Fizik, Kimya, Zooloji, Biyoloji, Botanik, Tıbbın çeşitli dalları ve Eczacılık gibi “Fen ve Sağlık Bilimleri” alanlarında yoğun çalışmalar başlatılmıştır.

İslam ilim tarihinde bu türden eserlerin ilk defa Emevi halifelerinden Yezid b. Muaviye'nin oğlu Halid b. Yezid tarafından Arapçaya tercüme ettirmeye başladığı kabul edilmektedir.

Emevi halifeleri kendilerinin ve hanedan mensuplarının sağlıkları bakımından tıp ilmine dair eserlerin tercüme edilmesine büyük önem vermişler, devrin meşhur doktorlarını kendileri ve hanedan mensupları için özel hekim olarak görevlendirmişlerdir.

UZUN ÖZET Emeviler Döneminde Kurumlar Konunun Önemi ve Yapısı Hz. Hasan, babası döneminde yaşanan problemlerden hem ders almış hem de aynı problemlerin yeniden yaşanmasını istememiştir. Bunun birçok sebebi olmakla beraber, öncelikle yeniden kan dökülmesini istememesi, Kufelilere güvenmemesi ve kendisine yapılan beyata ne kadar bağlı kalınacağından tam olarak emin olamaması gibi nedenler sayılabilir. Bu gibi nedenlerle Hz. Ali'den sonra hilafete geçen Hz. Hasan'ın, Muaviye b. Ebî Süfyan lehine hilafetten vazgeçtiğini, böylece Hz. Ali taraftarları ve Kufelilerin Muaviye'ye biat ettiklerini görüyoruz. Muaviye'nin hilafetinin, ancak bu tarihten sonra istikrar bulmuş olduğunu da söylemek mümkündür. Muaviye b. Ebî Süfyan'ın hilafeti ile 41/661 yılında başlayan ve son halife Mervan b. Muhammed'in 132/750 yılında vefatıyla son bulan Emevi iktidarında devlet, adını, bu devleti kuran Muaviye'nin mensup olduğu Ümeyye soyundan almaktadır. Hatta Muaviye b. Yezit'in ölümünden sonra saltanat, 64/683 yılında, bu ailenin başka bir kolunun reisi Mervan b. Hakem b. As'ın eline geçtiği hâlde devletin adı değişmemiştir. Buna göre Emeviler'in, Süfyaniler ve Mervaniler olmak üzere iki kolu olduğunu söylemek mümkündür. Genelde Emeviler denince ilk akla gelen, devlet merkezi Şam olan Doğu Emevi Devleti veya Suriye/Şam Emevileri ise de bu devletin yıkılmasından sonra, Abbasilerden kurtularak Endülüs'e geçen ve orada hâkimiyet kurup aile adını devam ettiren Endülüs Emevi Devleti de 138/755 yılından 422/1031 yılına kadar yaklaşık 280 yıl İspanya'ya hâkim olmuştur. Burada öncelikle Şam Emevi halifelerine, hilafet müddetlerine ve dönemlerindeki önemli olaylara kısaca değinip daha sonra devlet yapısı ve kurumları hakkında bilgi verilmiştir. Emevi Halifeleri Emevi Devleti'nde on dört halife yaklaşık doksan yıl hüküm sürmüştür. Bu halifeler sırasıyla şunlardır: Muaviye b. Ebî Süfyan, Yezid b. Muaviye, Muaviye b. Yezid, Mervan b. Hakem b. As, Abdümelik b. Mervan, Velid b. Abdümelik, Süleyman b. Abdümelik, Ömer b. Abdülaziz b. Mervan, Yezid b. Abdümelik, Hişam b. Abdümelik, Velid b. Yezid b. Abdümelik, Yezid b. Velid b. Abdümelik, İbrahim b. Velid b. Abdümelik, Mervan b. Muhammed b. Mervan. Bu halifelerin içinde Muaviye dışında önem arz eden halifeler arasında Abdümelik b. Mervan ile 'Beşinci Râşid Halife' veya 'İkinci Ömer' olarak da anılan Ömer b. Abdülaziz'in isimleri özellikle anılmaya değerdir. Kurumlar Şüphesiz kurumlaşma Hz. Peygamber zamanında başlayıp bilhassa Hz. Ömer zamanında devam etse de bu işin tamamlanması ve kemale ermesi Emeviler zamanında olmuştur. Bu oluşturulan çok sayıdaki divanlar, para basılması ve divanların Arapçalaştırılmasıyla da kendini göstermektedir. Siyasi Teşkilat Hilafet: Siyasi teşkilatın başında hilafet gelmektedir. Emeviler dendiğinde akla gelen ilk oluşumun hilafetin saltanata dönüştürülmesi olduğu kabul edilmekle birlikte, yine de Emeviler ve aynı sistemi devam ettiren Abbasilerden bahsedilirken, hilafete atıf yapılarak Emevi/Abbasi Hilafeti/Halifeleri şeklinde kullanım yaygındır. Bu kullanım, bu devletlerin saltanat sistemini kullanmaması anlamında anlaşılmalıdır. Devlet idaresi, Hulefa-i Raşidin devrinde gördüğümüz idare şekline uzaklaşmış; adalete dayalı ve şura esaslı üzerine kurulan hilafet düzeninden ayrılarak veraset usulüne dayalı bir istibdat idaresi hâline gelmiştir. Vezaret: Emevi halifeleri devlet işlerinde birçok kabiliyetli kimseleri kendilerine yardımcı seçerek onlardan istifade ettiler, ama hiçbiri hakkında vezir sözünü kullanmadılar. Vezaretin teşkilat olarak kurulup kullanılması Abbasiler zamanındadır. Kitabet: Emeviler zamanında, devlet işlerinin çoğaldığını, devlette basit de olsa, kısmi ve köklü bir teşkilatlanmanın başladığını görüyoruz. Kitabet, devletin muhtelif hizmet sahalarında en önemli bir memuriyet olarak resmîyet kazandı ve memurları çoğaldı. Abbasiler zamanındaki vezaretin görevlerini üstlenmiş bir kurumdu. Hicabet: Emevi Devleti'nde hacib yüksek dereceli bir memuriyetti; görevi, devlet erkânını ve ihtiyaç sahibi kimseleri makamları ve işlerinin ehemmiyeti sırasına göre halifenin huzuruna almaktır. İdari Teşkilat Vilayet (Valilik/İmaret): Emeviler zamanında da idare basitti. Çok geniş İslam ülkesi idare bakımından beş büyük vilayete ayrılmıştı: Hicaz, Yemen ve Arabistan'ın orta kısımları Mısır, Irak-ı Arab, Cezire ve Azerbaycan ile Anadolu'nun bir kısmı ve Kuzey Afrika. Emevi halifeleri eyaletleri yöneten vali seçiminde çok titiz davranırlar, onun kifayeti yanında öncelikle Emevi ailesinden veya akraba bir koldan olmasına da dikkat ederlerdi. Valilerin vilayetlerin idaresinde geniş salâhiyetleri vardı, bütün yetkiler valilerin elinde idi ve önemli işleri halifeye bildirme dışında vilayeti bağımsız olarak yönetirlerdi. Divanlar: Hz. Ömer zamanında kurulan "Divanü'l-Cünd" ve "Divanü'l-Cibâye" gibi divanlar, Emeviler zamanında Divanü'l-Harac, Divanü'l-Müstagallat, Divanü'l-Cünd/Ceyş/Cüyüş, Divanü'r-Resâil, Divanü'l-Hatem ve Divanü't-Tirâz vs. adlarıyla ve eklemelerle yeniden tanzim edildiler. Abdümelik b. Mervan divanların hepsini Arapçaya çevirtmiştir. Berîd (Posta): Posta teşkilatını sistemli ve eskiye göre daha mükemmel hâle

getiren ve onunla ilgili bir divan kuran (divanü'l-berîd) Muaviye b. Ebî Süfyan'dır. Hulefa-i Raşidin döneminde berîd teşkilatının görevi, sadece halifelerin emirlerini vali, komutan ve amillere, onlardan gelen haberleri de halifeye iletmek iken, Muaviye döneminde, bu teşkilat istihbaratla da görevlendirilmiştir. Şurta (Polis): Polis ve jandarma manasında da kullanılan "şurta", halife veya valilerin emniyetlerini sağlamak, halkın asayişini temin etmek, suçlu ve bozguncuları takip etmek, cezaları infaz etmek gibi görevleri yerine getiren kimselerdir. Maliye Teşkilatı Bir bölgenin ödemesi gereken haraç miktarını devlet tespit etmektedir. Fakat onun toplanması, genellikle "mütekabil" denilen kişiler vasıtasıyla yapılırdı. Görevine karşılık olarak, mütekabil topladığı haracın belirlenen kısmını kendine ayırır, diğerini teslim ederdi. Vergi toplarken olduğu gibi haraç toplarken de halka haksızlık yapılmaması, devletin benimsediği temel bir ilke olmakla beraber, her zaman ve bölgede, bu ilkenin ihlal edildiğini gösteren birçok örnek bulunmaktadır. Askerî Teşkilat Emeviler, Hz. Ömer'in orduda başlattığı teşkilatlanmaya devam ve ikmalle askerî divanı tanzim edip geliştirdiler. Gönüllü asker toplamak zorlaşınca Abdülmelik b. Mervan'ın meşhur Irak valisi Haccac mecburi askerlik nizamını kurdu ve orduya şiddete dayanan disiplin verildi. Bizans'la devam eden harpler için Arap olmayanlardan, Kuzey Afrika ve Endülüs'e karşı yaptıkları harplerde Berberilerden istifade ettiler. Divanü'l-cünd/ceyş/cüyüş'e bağlı olan ordu, nizami ve daimi statüdeki muvazzaf askerlerden oluşan "murtezika" (maaşlı) ve devletten maaş almayıp sadece ganimetten pay alan "mütetavvia" (ihtiyat-gönüllü) diye iki kısma ayrıldı. Adliye Teşkilatı Emevi Devleti'nde adliye teşkilatında müspet bir gelişme olmamıştır hatta adliyenin, hükümet baskısı altında olduğu bile söylenebilir. Valiler hâkimleri azletme salahiyetine sahip oldukları için, hâkimler, valilerin aleti olabiliyorlardı. Hem bu yüzden ve hem de merkeziyetçiliği sürdürmek için daha sonra halifeler merkezde veya eyaletlerde kendi adlarına görev yapacak kadıları bizzat tayin ettikleri de olurdu. Emeviler zamanında gayrimüslimler kendi davalarını kendi mahkemelerine götürüyorlardı; isterlerse davalarını İslam mahkemeleri de bakabilirlerdi. Adli Teşkilatta Görevler İslam adliye teşkilatında esas olan kaza fonksiyonudur. Kaza fonksiyonunu yerine getiren memurları, Emeviler dönemi için "asli memurlar" ve "yardımcı memurlar" diye ikiye ayırmak mümkündür. Asli memurlar hâkimler, yardımcı memurlar ise müftiler, vekiller (dava vekili, avukat), kâtibu's-şurut (noter), kâtipler (zabıt kâtibi), mübaşirler, kâsım (feraiz muamelelerini yapan memur), müzekkî ve tercümanlardır. Yardımcı Görevler Müftilik: Emeviler hilafetinde müftilik, Ömer b. Abdülaziz zamanında resmî bir teşkilat hâline getirildi. Vekâlet (Dava Vekilliği/Avukatlık): Vekâlet müessesesi Emeviler zamanında da faal olmuştur. Bu zamanda mahkemeye karşı tertip edilen birtakım hilelerden dolayı da vekilin iki şahitle veya bir vesika ile vekâletini ispat etmesi istenmiş, ispat edemeyenlerin vekâleti reddedilmiştir. Adalet (Noterlik): Hz. Peygamber zamanında ortaya çıktığını kabul ettiğimiz Adalet (Noterlik) kurumları, daha sonraları hukuki ve ticari akit ve muamelelerin tevsiki ihtiyacıyla adliye teşkilatına bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Zabıt Kâtipliği: Zabıt kâtipleri hâkimlerin yardımcıları oldukları için, hâkimde bulunması gereken vasıfların bir kısmı onlarda da aranmaktadır. Yani zabıt kâtibinde de adalet, fıkıh bilgisi, akıl, buluğ, hürriyet gibi vasıflar bulunmalıdır. Hisbe: Emeviler dönemindeki hisbe teşkilatı, önceki dönemlerin aynıydı. Mezalim: Hâkimlerin yürüttükleri davaların dışında halife, vezir ve emir gibi idari salahiyetliler tarafından görülen davalar vardı. Bu suretle teşekkül eden mahkemelere "mezalim mahkemeleri" ve bu kaza usulüne, de "mezalim kazası" denir.

Giriş Abbasiler Dönemi ilmî gelişmenin büyük bir hız kazandığı bir dönemdir.

Bu dönem, Allah Resulü (SAS) döneminde başlayan ilmî hareketin olgunlaştığı ve disiplinlerin ortaya çıktığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Abbasilerde İlim Hayatı İlimlerin Tasnifi İslam âlimleri, ilk dönemlerden itibaren ilimleri çeşitli tasniflere tabi tutarak ele almışlardır.

Bu tasniflerden birine göre ilimler naklî ve akli ilimler şeklinde yapılmıştır.

Müslümanlarda ilmî gelişme, ihtiyaçlar çerçevesinde hem dinî alanda hem de dinî alanın dışında gelişmiştir.

Dinî İlimler Kur'an İlimleri Dinî ilimlerin bir kısmı Kur'an'ın anlaşılması çerçevesinde şekillenmiştir.

Kur'an'ın tefsir edilmesi, bazı kelimelerin ve ayetlerin anlamı ve sebab-i nüzulü çerçevesinde ortaya çıkmış, daha sonra bu rivayetler derlenerek ilk önemli tefsir eserleri telif edilmiştir.

Taberî'nin Câmiu'l-beyân an tefsiri'l-Kur'ân adlı tefsiri bunların başında gelmektedir. Ayetlerin nüzul sebepleri hakkındaki bilgiler vahyin anlaşılması açısından önemlidir.

Kur'an metnini farklı açılardan ele alan âlimler de tefsirler telif etmişlerdir.

Zemahşerî'nin Keşşâf'ı ve Râzî'nin Mefâtihu'l-gayb'ı bunlardandır.

Kur'an kıraatı da Abbasiler Dönemi'nde şekillenen disiplinlerden biridir.

Hadis Hadislerin toplanması uzun bir zaman almış, Abbasiler Dönemi'nde bu hadisler çeşitli amaçlar doğrultusunda tasnif edilmiştir.

Günümüzde İslam dünyasında en yaygın olarak kullanılan hadis kitapları bu dönemde telif edilmiştir.

Özellikle kütüb-i sittenin (altı hadis kitabı) tasnif edildiği III. asır hadis çalışmaları açısından önemlidir.

Müslümanlar hadisleri konularına, muhtevalarına ya da ravilerine göre çeşitli tasniflere tabi tuttular.

Ayrıca gerek isnatta yer alan ravilerin durumu gerekse hadislerdeki kapalı ifadelerin anlaşılması için özel alanlarda çalışmaları yapıldı.

Cerh ve tadil, Muhtelifu'l-hadis, İlelu'l-hadis ve Garibu'l-hadis bu alanlardandır.

Fıkıh Müslümanların ibadet hayatlarında ve muamelatta yararlanacakları bilgiler Abbasiler Dönemi'nde birçok eserin telif edilmesiyle gelişmiştir.

Abbasiler Dönemi, fıkhi mezheplerin çoğunun ortaya çıktığı ve kurumsallaştığı bir dönemdir.

Günümüzde en çok bağlı olan dört mezhep (Hanefilik, Malikilik, Şafilik ve Hanbelilik) Abbasiler Dönemi'nde kimliklerini kazanmıştır.

Bunların dışındaki birçok müçtehidin görüşü ve mezhebi zamanla bağlıları azaldığı için kaybolmuştur.

Kelam İtikadi tartışmalar, mezhepleşme Abbasiler Dönemi'nin önemli gelişmelerindendir.

Nitekim IV. asırda İslam dünyasının iki önemli itikadi hareketi olan Eş'arilik ve Matüridilik ortaya çıkmış ve kurumsallaşmıştır.

Bunların dışında farklı itikadi görüşler ve tartışmalar birçok eserin telif edilmesini sağlamıştır.

Bu tartışmalar bağlamında Gazzalî, hem Batınîlere hem de filozoflara önemli eleştirilerde bulunmuştur.

Tasavvuf İslam dünyasındaki siyasi hareketlilik ve mücadeleler, bazı insanları züht yolunu tercih etmesine sebep olmuştur.

Zamanla diğer kültürlerle kurulan ilişkiler, tasavvuf felsefesini ve tasavvufi akımları geliştirmiştir.

Abbasiler Dönemi'nde aynı zamanda bazı isimler etrafında tarikatlar da ortaya çıkmıştır.

Hallac-ı Mansur'un bazı görüşleri sebebiyle yargılanarak idam edilmesi onun görüşlerinin taraftar bulmasını engelleyememiştir.

Beşerî İlimler Dil ve Belagat Erken dönemde başlayan dil ve belagatle ilgili çalışmaların bir kısmı Arap olmayan Sibeveyh gibi dilciler tarafından sürdürülmüştür.

Nahivle ilgili çalışmalar Kufe ve Basra okulları etrafında şekillenmiş, iki okula mensup bilginler arasında görüş farklılıkları olmuştur.

Abbasiler Dönemi, şiirin ilgi gördüğü ve önemli şairlerin yaşadığı bir dönemdir.

Ebu Nüvâs ve Mütenebbi bu dönemde yaşayan şairlerdendir.

Özellikle şiirlerin konularında ve muhtevalarında bazı değişiklikler olduğunu söylemek gerekir.

Kasidelerin kısalması bunlardandır.

Bu dönemde hem Abbasiler Dönemi'nde yaşayan hem de daha önce yaşamış olan ünlü şairlerle ilgili

biyografik eserler telif edilmiştir.

Nesir alanında da önemli eserlerin yazıldığı Abbasiler Dönemi'nde edeb türünde eserler de telif edilmiştir.

Cahiz'in el-Beyân ve'tebyîn adlı eseri bunlardandır.

Onun Arapların sosyal hayatıyla ilgili ilginç bilgiler veren birçok kitabı vardır.

Tarih Tarihle ilgili eserlerin muhteva ve telif türlerinin çoğaldığı Abbasiler Dönemi'nde zengin bir literatür oluşmuştur.

Günümüzde temel kaynak olarak kullandığımız siyer kitapları Abbasiler Dönemi'nde yazıldığı gibi biyografik eserler alanında önemli eserler telif edilmiştir.

İbn Sa'd'ın Kitâbü't-Tabkâti'l-Kebîr adlı eseri bu alanda telif edilmiş olan önemli eserlerden biridir.

Genel tarih alanında olayların kronolojik olarak yazıldığı Taberi'nin Tarihu'r-rusûl ve'l-mülûk adlı eseri sonradan telif edilmiş birçok esere örnek olmuştur.

Coğrafya Coğrafya alanında Belh ve Irak coğrafya okullarının telif ettiği eserler bu alanda önemli gelişme olduğunu göstermektedir.

Irak coğrafya okulu genel ve tasvirî coğrafyayla ilgilenirken Belh coğrafya okulu İslam ülkeleri coğrafyası üzerine yoğunlaşmıştır.

Müspet İlimler Abbasiler Dönemi'nde matematik ve astronomi alanında da önemli çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmalarda da çeviri eserlerin önemli bir kaynaklık değeri vardır. Tıp alanında telif edilen eser,er sonraki dönemlerde asırlar boyunca bu alandaki çalışmaların temel kaynakları olmuştur.

İbn Sina'nın el-Kanun fi't-tıbb adlı kitabı XVII. asra kadar temel metinlerden biri olmuştur.

Kimya alanında zikredilmesi gereken birçok bilgin arasında Câbir b. Hayyân bu ilme yaptığı katkılarla öne çıkmaktadır.

Felsefi İlimler Yunancadan bazı filozofların eserlerinin çevirisi felsefe alanında önemli isimlerin yetişmesine kaynaklık oluşturmuştur.

Kindî, Farabî ve İbn Sina bunlardan birkaçıdır.

Meşşailik ve İşrakîlik felsefe okullarına mensup filozoflar telif ettikleri eserlerle görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.

Mantık alanındaki ilk çalışmalar da çeviri hareketinden sonra gelişmiştir.

Emeviler Dönemi'nde başlayan tercüme faaliyetleri Abbasiler Dönemi'nde büyük bir hızla devam etmiştir.

Bu dönemde felsefe, mantık, tıp, coğrafya, matematik gibi farklı alanlarda önemli eserler Arapçaya çevrilmiştir.

Abbasilerde Kültür Hayatı Tercüme Faaliyetleri Çeviride Beytülhikme, merkezî bir konuma sahipti.

Özellikle Abbasî halifesi Me'mun döneminde bu kurumun önemi arttı ve çalışmaları hızlandı.

Çeviri eserlerin yanı sıra telif eserlerin de artması büyük bir ilmî birikim oluşturdu.

Böylece hem şahıslara hem de medrese, saray gibi kurumların geniş kütüphanelere sahip olmalarına imkân verdi.

Kütüphaneler Halife Mustansır'ın kurduğu Mustansırıyye kütüphanesine kendi özel kütüphanesinden 290 yük kitap bağışladığı anlatılır.

İSLAM KURUMLARI VE MEDENİYETİ TARİHİ

Abbasiler Dönemi İslam Kurumları Devletlerin işleyişini sağlayan ve netice olarak da toplumların yapısını şekillendirmede son derece önemli rol üstlenmiş olan kurumların, Abbasi tarihinde de önemli bir yeri vardır.

Öncelikle Abbasilerin bazı kurumları Emevilerden devraldıkları unutulmamalıdır.

Bununla birlikte bu kurumlar aynı kalmamışlar, mahiyet değiştirmişlerdir.

Dahası devralınan bu kurumlara yenileri eklenmiştir.

Bu değişikliklerin en başında hilafet kavramı ve etrafındaki uygulamalar gelmektedir.

Bu durumun hanedan değişikliğiyle doğrudan alakası vardır.

Çünkü Emeviler Dönemi hilafet anlayışının aksine, Abbasiler halifenin Hz. Peygamber'in aile efradından olması gerektiğini ileri sürmüşlerdi.

Onlara göre Peygamber'in aile efradı içinde de hilafete en layık olan Peygamber'in amcası Abbas'ın evlatları idi.

Ayrıca Abbasiler, Emevileri "ehli dünya" olmakla itham ederlerken kendilerini dinî liderler olarak göstermeye gayret etmişlerdi.

Bu noktada, hemen her alanda olduğu gibi, hilafet kavramının mahiyeti üzerinde de İran/Fars etkisi özellikle belirtilmelidir.

Mesela halife Ebû Cafer el-Mansur (754) Sasani geleneğini hatırlatır şekilde kendisini Sultanullah fi'l-ard olarak telakki ediyordu.

Yani kendisinin bu göreve halk tarafından değil de ilahi bir güç tarafından, yani Allah tarafından getirildiğini ifade etmek istiyordu.

Bütün bunlara rağmen, Emevi ve Abbasi Dönemleri arasında farklılıklar olduğu kadar veliaht tayini gibi birtakım benzerliklerin olduğu da belirtilmelidir.

Halifenin 3./9. asırdan itibaren elindeki yetkilerini yitirmeye başlaması ve 4./10. asır itibarı ile de hiçbir yetkisinin kalmaması da Abbasi Dönemi hilafet yapısının dikkat çekici özelliklerindedir.

Diğer taraftan, Abbasilerle birlikte ortaya çıkmış olan kurumların başında vezirlik kurumunun olduğu ifade edilmelidir.

Aksini iddia edenler olsa da hem etimolojik olarak ve hem de kurum olarak vezir kelimesinin Arap dili ve kültüründe izlerini görmek mümkündür.

Vezir kelimesi Kur'an'da da birkaç yerde geçer.

Bu kurum, Abbasi Dönemi boyunca sürekli değişikliklere uğramış, tenfiz ve tefviz olarak ikiye ayrılmak suretiyle gelişmiştir.

Bu dönemde belki de en dikkat çekici gelişme Emevilerden devralınan divan teşkilatında olmuştur.

Divan sistemi, Abbasiler devri idare yapısında çok önemli bir yer işgal etmiş, bu sayede vezirin başında bulunduğu bir idari yapı oluşturulmuştur.

Fonksiyonlarını günümüzde bakanlıklara benzetebileceğimiz bu divanlar 3.- 4. / 9.-10. asırlarda tam bir gelişme kaydetmiştir. Posta teşkilatı berîd de diğer kurumlar gibi Emevilerden devralınmıştı.

Bu sayede halife, valiler dâhil devletin en ücra köşesindeki memurları denetler, devletin her kademesi hakkında anında bilgi sahibi olurdu.

Abbasilerle birlikte Peygamber soyundan gelenleri gözetme, kendilerine ihtimam gösterme ve meseleleriyle ilgilenmek maksadıyla nakîbu'l-eşraflık adında bir müessese kurulmuştur.

Bu dönemde mali yapı ve kurumların daha da çeşitlendiği ve kapsamlı hâle geldiği görülür.

Mahiyeti zamana ve coğrafyaya göre farklılıklar arz eden ve askerî yapı, toprak sistemi ve vergilendirme ile son derece iç içe olan ikta' düzeni Abbasi Dönemi'nin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Kaza (yargılama) yetkisini elinde bulunduran kadıların, cami ve vakıfların idaresi gibi idari bazı sorumlulukları da vardı.

Adli yapının en tepesinde ise bu dönemde ortaya çıkmış bir kurum olan kadı'l-kudatlık yer almaktaydı. Ebu Yusuf bu kurumun başına atanan ilk kişi olmuştur.

Adli sistem içinde idari ve adli yargı fonksiyonunu yürüten mezalim kurumunun önemli bir yeri vardı.

Muhtesib'in başında bulunduğu ve toplumda huzur ve ahengi gözeten, çarşı-pazarı denetleme vazifesini yerine getiren hisbe teşkilatı da adalet sisteminin önemli bir parçasıydı.

Bu dönemde askerî yapıda da değişiklikler meydana gelmiştir.

Emeviler Dönemi'nde ordu çoğunlukla Araplardan oluşmaktaydı.

Fakat bu durum Abbasi ihtilaliyle beraber büyük bir değişime uğramış, orduda arapların yerini başka etnik unsurlar almıştır.

Böylelikle ordu güneyli-kuzeyli Arap kabile çekişmelerinden kurtulmuş, sadece efendisine sadakat duyan kölelerden oluşturulan daha profesyonel bir orduya dönüşmüştür.

Fakat bu durum da bir müddet sonra halifeleri dahi baskı altında tutan ve devletin yönetimini elinde bulundurmak için birbirleriyle rekabet hâlinde bulunan muktedir komutanların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Teorik olarak halifeye bağlı fakat gerçekte bağımsız Tolunoğulları ve İhşidiler gibi hanedanların doğmasının sebebi de bu olmuştur.

Abbasi Dönemi'nde eğitim alanında da büyük değişiklikler meydana gelmiştir.

Abbasilerin kuruluşundan sonra da Müslümanlar camileri hem ibadet ve hem de eğitim öğretim faaliyetleri için kullanmaya devam ettiler.

Bu maksada uygun olarak hem öğrencilerin barınmaları ve hem de tedris amacıyla camilere odalar ilave edildi.

Cami içinde öğretim maksadı ile yapılmış bu odalar “medrese” olarak isimlendiriliyordu.

Medresenin genellikle bilinen manasıyla müstakil bir kurum olarak ortaya çıkışından sonra bile bu uygulama devam etmiştir.

Bilahare ortaya çıkan medreselerin varlığına rağmen, diğer başka mekânlarda da mesela, mescidlerde, türbelerde, bimaristanlarda, ribatlarda, hangâhlarda ve zaviyelerde eğitim öğretim faaliyetleri sürmüştür.

Bugün bildiğimiz şekliyle medresenin ortaya çıkış tarihi konusunda kaynaklarda farklı görüş ve bilgiler yer almaktadır.

İnşasına 1065 yılında başlanmış olan Nizamiye medreseleri bir dönüm noktası olarak görülmektedir.

Çünkü Nizamülmülk (456-485/1064- 1092) tarafından tesis edilmiş olan vakıflar, Nizamiye medreselerini sürekli bir kurum hâline getirmiştir.

Nizamiye medreseleri sadece Bağdat ve Nişabur ile sınırlı kalmamıştır.

Daha Nizamülmülk'ün kendi zamanında ve sonrasında pek çok medreseler kurulmuş, Belh, Herat, Musul ve Merv'de de Nizamiye medreseleri açılmıştır.

Bu dönem medreselere dair önemli bir husus da Nizamiye medreseleriyle beraber bu eğitim kurumlarının tamamıyla vakıf sistemine dayanmış olmasıdır.

Böylelikle medreseler, uzun yüzyıllar devam eden bir müessese hâline gelmişlerdir.

14. asır başları seyyahı ünlü ibn Batuta hem Nizamiye ve hem de Mustansırıyye medreseleri hakkında malumat aktarmaktadır.

Moğol istilası yıkımından dahi kurtulmuş olan bu iki medrese uzun yüzyıllar vakıflar sayesinde ayakta kalmış olmalıdır.

Diğer taraftan, medreselerin işleyiş ve mahiyetini vakfiyeler belirlemiş, sonuçta da bu durum medreseleri devletin müdahalesinden uzak tutmuştur.

İSLAM KURUMLARI VE MEDENİYETİ TARİHİ

Endülüs Müslümanlarında İlim ve Kültür Hayatı Konunun Önemi ve Yapısı Müslümanların İberya yarımadasını fethi, Emeviler zamanında 92/710 yılından sonra olmuştur.

Bu tarihten itibaren bölge Emevilere bağlı valiler tarafından yönetilmiştir.

Abbasilerin iktidara gelişleriyle Emevi ailesine karşı başlattıkları katliamdan kurtulan Abdurrahman b. Muaviye, Tunus ve Magrib yoluyla 138/755 yılında yarımadaya geçti.

Burada Endülüs valisi Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri ile yaptığı mücadeleyi kazanarak 139/756 yılında yönetimi ele geçirdi ve böylece Endülüs Emevi Emirliği kurulmuş oldu.

Endülüs Emevi Devleti, III. Abdurrahman (300-350/912-961) zamanında en kudretli devrine ulaştı.

III. Abdurrahman 316/929 yılında emirliği bırakıp halifeliğini ilan etti ve bu dönemden sonra devlet halifelikle, emirler de halife olarak anılmaya başladı.

393/1002 yılından sonra devlet çökmeye başladı ve 423/1031 yılından sonra tamamen söndü.

Bu büyük devletten kısa ömürlü birçok devletçikler (el-Mulûkû't-Tevâif) doğdu.

Daha sonra bölge, birkaç Müslüman devletin yönetimi altında kalsa da, 1492 yılından itibaren tamamen Hristiyanların eline geçti.

Burada sadece tüm 'Endülüs Müslümanları'nın ilmî ve kültürel faaliyetlerine kısaca değinilecektir.

Endülüs'te Müslümanlar ve Emevi Hilafeti Endülüs'te yaklaşık sekiz asır süren İslam hâkimiyeti (93-898/711-1492) sırasında Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler aynı ülke içinde bir arada ciddi problemlerle karşılaşmadan yaşamışlardır.

Endülüs'te İslam Devleti'nin tebaası sıfatıyla yaşayan Hristiyanlar ve Yahudiler, dinî inanç, kurum, hukuk, ibadet, ibadethane, âdet ve geleneklerini sürdürme konusunda hiçbir baskıyla karşılaşmamışlardır.

Endülüs fethedilmeden önce Hristiyan yöneticiler tarafından baskıya maruz kalan ve zorla Hristiyanlaştırma muamelesine tabi tutulan Yahudiler, Müslümanların adaletli ve hoşgörülü yaklaşımları sonucunda varlıklarını ve dinlerini muhafaza etmişlerdir.

Aynı sosyal politika, buradaki Hristiyanlar için de geçerli olmuş ve idareciler onları, Müslümanların şehirlerinde ikamet ettirmişler, din, can, mal ve seyahat özgürlüklerini serbestçe kullanmalarına izin vermişlerdir.

İslam fetihlerinin başlangıcında olduğu gibi İslam'ın yerleşmesinden sonra da, ne dinî bir baskı ne de zorla Müslümanlaştırma gibi bir olayın hiçbir zaman vuku bulmaması, dünyanın diğer bölgelerinde uygulandığı gibi, Endülüs'te de Müslüman yönetiminin Hristiyan tebaa karşısındaki geleneksel tutumunu sürdürmesi, iki din mensuplarını birbirine daha da yaklaştırmış ve bu iki topluluk arasında bazı karışımlar meydana gelmiştir.

Müslüman erkeklerle Hristiyan kadınlar arasında evlilikler başlamış; birçok Hristiyan, Arap isimlerini aldıkları gibi Müslüman komşularının âdetlerini de taklit eder olmuşlardı.

Nitekim yine bu dönemde birçok Hristiyan'ın, erkek çocuklarını Müslümanlar gibi sünnet ettirdikleri müşahede edilmiştir.

Ülkenin her tarafında Arap dilinin öğretilmesi, Latince eğitimin önüne geçmiş ve böylece Hristiyan ilahiyatının dili olan Latince zamanla unutulmaya başlamıştır.

Yıllar sonra bu bölge, Müslümanların elinden çıkıp Hristiyanların eline geçince, buradaki Müslüman ve Yahudilere tam bir işkence, zulüm ve katliam uygulanmış olmuştur.

Bu kadarla da bitmemiş Hristiyan yöneticiler kendi dinleri dışındaki dinlere yasaklama getirmiş ve engizisyona başvurmuşlardır.

Bunun resmiyeti ise, 908/1502 senesinde Ferdinand ve İsabella tarafından duyurulan bir ferman ile İslam dininin bütün İspanya kraliyeti dâhilinde yasaklanmasıdır.

İlim ve Kültür Hz. Peygamber'in ve haleflerinin olduğu gibi buradaki emir ve hâlifelerin de, âlim, şair, kültürel ve ilmî faaliyetleri gözetip korudukları ve teşvik ettikleri görülmektedir.

Endülüste de medrese öncesi eğitim kurumları denince akla gelen bazı kurumlar olup, âlimlerin, eşrafın ve devlet adamlarının evleri ile mescidler, saraylardaki müzakere salonları, kitapçı dükkanları bunların arasında yer almaktaydı.

Burada yürütülen ilmi ve kültürel faaliyetler o kadar ileri boyutlara ulaştı ki, Arapça sadece yerli Müslüman haklı değil, Hristiyanların bile kullandığı dil haline geldi.

Özellikle genç kuşak, Hristiyan din adamlarının tepkilerine rağmen, Arapçayı kendi ana dilleri gibi

konusmaya ve yazmaya başlamıştı.

Bir müddet sonra bu durum tesirini gösterecek ve Arap edebiyatının Avrupa'daki etkisi oldukça büyük olacaktır.

Endülüste ilmin ve ilmi faaliyetlerin gelişmesi sonucunda Endülüs yarımadasından Avrupa içlerine kadar yayılan İslam kültürü, Batı'da ilmî faaliyetlerin gelişmesine ve Reform ve Rönesans hareketlerinin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır.

Eğitim ve öğretim Endülüs'te eğitim ve öğretim sistemi üç aşamadan oluşmaktaydı: İlköğretimi karşılayan kütüb, müderrislerin etrafında oluşan ders halkalarına iştirak etme şüüh ve ihtisas.

Kütüplarda her Müslümanın ihtiyaç duyduğu günlük ve önemli dinî bilgileri içeren ilmihal bilgileri, okuma yazma öğretimi, Kuran ve tecvid ile biraz da Arapça dilbilgisi verilmekteydi.

Kütüptaki eğitimini tamamlayan öğrenciler, dilerlerse "şüüh" denilen müderrislerin etrafında oluşan ders halkalarına katılabilirlerdi.

Belli bir program ve süreyle kayıtlı bulunmayan bu halkalarda, hocanın ilgi ve isteğine göre, dil ve edebiyat, fıkıh, tefsir, hadis, tıp, matematik, kimya gibi ilimler okutulurdu.

Müderrisler ücretlerini devletten, vâkıflardan ya da öğrenci velilerinden alırlardı.

İhtisaslaşma ise, yükseköğrenim devresi demektir ki, XI. yüzyıldan itibaren Kurtuba, Gırnata, Malaga, Valencia ve Almeria gibi büyük şehirlerde, camilerin etrafında uzaktan ve yakından eğitim görmeye gelen öğrenciler için açılan medreselerde veya Kayrevan, Kahire, Dımaşk, Bağdat, Medine ve Mekke gibi ilim merkezlerinde gerçekleşirdi.

Hükümdar, hâcib, vezir ve vali gibi yüksek kademelerdeki devlet adamları, çocuklarının eğitimini özel müderrisler tutarak kendi evlerinde sağlardı.

Kitaplar, Kütüphaneler ve Kitap Pazarları Arap diline ve geleneklerine ilgi duyan yerli Hristiyan olan Mozarablar, Arapça kitapları kendi dilleri olan İspanyolcaya ve kendi kitaplarını da Arapçaya çevirerek önemli bir zenginlik sağladılar.

Başta halife ve emirler olmak üzere çok sayıda insanın kitaba olan düşküğünden bahsedilmektedir.

Bu da kütüphanelerin doğmasına ve yaygınlaşmasını katkıda bulunmuştur.

Müslüman İspanya'da ilk ve en önemli kütüphane Kurtuba'daki saray kütüphanesi idi.

Eyalet ve bölge kütüphaneleri de değerli kitap koleksiyonlarına sahipti.

Kurtuba ve diğer şehirlerde çok beğenilen özel kütüphaneler vardı.

Kurtuba pazarı, kitap satışından dolayı öylesine meşhur olmuştu ki, İspanya'nın her yerinden satıcı ve alıcılar buraya gelirdi.

Edebiyat İspanya'da yerli halk Latince, Berberiler ve Araplar da kendi dillerini konuşuyorlardı.

Arapça ve Latince menşeli dilleri konuşan bu iki farklı milletin karşılıklı münasebetleri, buradaki halkın diline önemli ölçüde tesir etmiş ve böylece İspanya'da yeni bir konuşma dili oluşmuştu.

Bununla birlikte Arapça konuşanların sayısında zamanla büyük bir artış meydana geldi.

Arapçanın yayılışına paralel olarak bu dille ilgili çalışmalar da önemli bir gelişme kaydetti.

Bu dönem edipleri arasında Ebû Ali el-Kâlî (ö. 356/967), İbnü'l-Kütiyye (ö. 367/977) ve devrin en büyük filologu olarak tanımlanan Ebû Bekir ez-Zübeydî'yi (ö. 379/989) sayabiliriz.

Yine İbn Hazm (ö. 457/1064), İbn Sîde (ö. 458/1066), Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094), Batalyevsî (ö. 521/1127) de, Arap diline çeşitli yönlerden katkıda bulundular.

Avrupa'da 'fabl' türünün ortaya çıkmasına yol açan temel olay, bu dönemde 'Kelile ve Dimne'nin İspanyolcaya yapılan çevirisidir.

Şiir Her yerde olduğu gibi Endülüs'te de şiir en yaygın ve sevilen bir edebiyat türüydü.

Şairler büyük ilgiye mazhar olur, el üstünde tutulur, himaye görürlerdi.

Endülüslü kadınlar da şiire karşı büyük ilgi duyuyorlardı.

Hâlifelerin hususi saray şairleri olduğu gibi, diğer köşk ve saraylarda da düğün ve bayramlarda halkı ve hükümdarları eğlendirmek için konserler veren birçok ünlü şarkıcı ve besteciler vardı.

Bu dönemde bilinen şiir türlerinden biri de, ilk defa Endülüs'te görülen ve Emîr Abdullah döneminde (275-300/888-912) şair Mukaddem b. Mu'afâ (ö. III/IX. yy. sonu) tarafından ihdas edildiği söylenen 'müveşşah' denen şiir türüdür.

Diğer yandan halkın kullandığı Arapça, Berberice ve Latincenin karışımından meydana gelmiş melez bir dille söylenen 'zece' denen şiirler de bilinir ve özellikle eğlence meclislerinde sazlar eşliğinde koro hâlinde söylenirdi.

Musiki Genel olarak Endülüs halkı güzel sanatlara ve müziğe Doğululardan daha fazla alaka gösteriyorlardı.

Müzik ve dans gruplarının katılmadığı çok az tören veya davet bulunurdu.

Fukahanın itirazlarına rağmen musiki toplumun her kesiminde revaç buluyordu

DİNİ İLİMLER

Doğu'daki tefsirle ilgili çalışma ve gelişmeler yakından takip ediliyordu.

Başlangıçta Doğulu müfessirlerin eserlerinin okunması ve bunlarla tefekkür ve amel edilmesi, 'naklî' veya 'rivayet' denen tefsir anlayışının bölgede yaygınlaşmasını doğurmuştur.

Fakat zamanla tefsir ve kıraat alanında Endülüs'te de önemli âlimler yetişmeye başlamıştır.

Endülüs'te başlangıçta ilim dalı olarak hadis hem ilgi görmemiş ve hem de ona itibar edilmemişti. Ancak Doğu'ya yapılan seyahatler, diğer birçok konuda olduğu gibi, hadis ilmi konusunda da Endülüs'e yenilikler gelmesini sağlamıştır. Başlangıçta Endülüs'te fıkhi mezheb olarak Evzâîlik benimsenmişti. Çünkü fetih esnasında ve fethin hemen sonrasında bu ülkeye yerleşen Arapların çoğu, İmam Evzaî'nin (ö. 157/774) görüşlerini benimseyen Suriyelilerden oluşmaktaydı. Ancak Doğu'ya giden öğrencilerin Medine'deki İmam Mâlik'i (ö. 179/795) tercih etmeleri ve onun görüşlerinin yayılması için sarf ettikleri çabalar sonunda Malikilik, Evzâîliğin yerini alarak Endülüs'ün resmî mezhebi hâline geldi. İslam dünyasının her tarafında olduğu gibi, Endülüs'te de tasavvuf öncesi görülen zühd hayatının belli başlı yönleri görülmektedir. Bu daha sonraları artmış ve önemli isimler zuhur etmiştir. Dini ilimler dışında da, felsefe tarih ve coğrafya, astronomi, matematik, zooloji ve botanik, tıp ve kimya ilimleri son derece gelişmiş ve çok sayıda önemli âlimler yetişmiştir.

ENDÜLÜS MÜSLÜMANLARINDA KURUMLAR

Dinin Kurumsallaşmaya Olan Etkisi Kurumsallaşma adına değerlerin tespitinde toplumların geçmişten günümüze en önemli referanslarından biri dinleri olmuştur.

Çünkü din toplumların hayatının her alanı ile ilgilenir.

İslam dini de hayatı bir bütün olarak ihata ettiğine, her hadiseyi izah ve her probleme çözüm önerisi sunduğuna göre, ortaya koyduğu ölçülerin her alanda kurumlar oluşmasına referans teşkil etmesi kaçınılmaz olmuştur.

İşte bu noktada kendine özgülük durumu başlamıştır.

Her ne kadar insanlığın daha önce çeşitli ihtiyaçlar doğrultusunda sistemleştirdiği, kurumsallaştırdığı konular varsa da İslam dininin ortaya koyduğu ölçülerle Müslüman toplum/lar kendi kurumlarını oluşturmuşlardır.

Zira bir medeniyetin varlığını devam ettirebilmesi sosyal, siyasi, mali, adli ve dinî başta olmak üzere her alanda kurumlarını oluşturmasına bağlıdır.

Hız. Peygamber (SAS) Dönemi'nden itibaren hayatın çeşitli alanlarındaki iş yükünün, İslam dininin prensipleri esas alınarak sistemleştirilmesi kurumsallaşmayı doğurmuştur.

Neticede ortaya çıkan kurumlar Müslüman toplum/lar nezdinde geliştiği ve ihtiyaçlara göre farklılaştığı için, bunların hepsi İslam tarihinin bir bölümü; kültür ve medeniyet yönünün önemli bir parçası olmuştur.

Endülüs'te Müslüman Varlığının Ortaya Çıkışı ve Kurumsallaşma İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren ortaya çıkan ve gelişen kurumsallaşma tecrübesi, Endülüs'te de devam etmiştir.

Buradaki Müslüman varlığı ve nüfuzu, Emevi Devleti (661-750)'nin İspanya bölgesindeki 711 yılı fetihleri sonucu oluştuğu için, bölgedeki sosyal, idari, iktisadi, eğitim-öğretim, ilim ve kültür-sanat hayatı büyük oranda Emevi hâkimiyeti altındaki bütün coğrafyalarla benzerlik içerisinde olmuştur. Söz konusu alanlarda ortaya çıkan kurumsallaşma da doğal olarak büyük oranda Emevi birikim ve uygulamalarının etkileri doğrultusunda şekillenmiştir.

İdari ve Askerî Kurumlar Endülüs Emevî Devleti'nin başında bulunan hükümdarlar için III.

Abdurrahman'ın 929 yılında halifeliğini ilan etmesine kadar "emir" ya da "ebnâ'ul-hulefâ" (halifelerin oğulları); 929 yılından sonra ise "halife" veya "emirül-müminîn" (müminlerin lideri ve yöneticisi) unvanları kullanıldı.

Bu nedenle yönetimde emirlik ve halifelik dönemleri oluştu.

Zaman zaman yöneticilerin unvan tercihleri değişmiş olsa da Endülüs'te kurulan devletlerin hepsi birer hanedan idaresiydi.

Yönetime idari ve askerî anlamda bağlı olan kurumlar haciblik/başvezirlik, vezirlik, divanlar, valilik, saray kâtipliği, berîd/posta ve ordu teşkilatları idi.

İktisadi Kurumlar Devlet gelirlerini esas itibarıyla zekât, cizye, haraç, ticaret malları vergisi, ganimetler ve humus arazilerinde çalışanların (Benü'l-ahmâs) ödedikleri vergiler teşkil etmekteydi.

Bu gelirler cami, medrese, köprü, hamam, kanal vb. imar faaliyetlerinde, askerî ihtiyaçların karşılanmasında, devlet memurlarının maaşlarının ödenmesinde ve kıtlık yıllarında fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesinde kullanılırdı.

Endülüs Emevi Devleti'nin iktisadi alanla ilgili en önemli kurumu hazine idi.

Bu kurumsal yapı içerisinde kamu hazinesi, vakıf hazinesi ve hanedan hazinesi olmak üzere üç hazinesi bulunmaktaydı.

Kamu/Amme Hazinesi: Endülüs'te devletin gelirlerinin toplandığı ve değerlendirildiği yer Hizanetü'l-mal olarak isimlendirilirdi.

Sarayın içinde yer alan hazine binası, son derece iyi korunuyordu. Kurum Hazinü'l-mal isimli bir görevli tarafından idare edilirdi.

Devletin genel hazinesi demek olan Amme hazinesinin cizye, haraç, sadaka, öşür, ganimet ve hacizler gibi birçok gelir kaynağı bulunmaktaydı.

Bunlar şer'i (İslam hukukuna uygun) ve örfî (ekonomik kriz dönemlerindeki ek vergi) olmak üzere iki grup idi.

Vakıf Hazinesi: "Beytü'l-mal" adı verilen vakıf hazinesini, Emîr Münzir b. Muhammed (886-888) kurmuştur.

Münzir, vakıf mallarının tek bir merkezde toplanması amacıyla Beytü'l-mal adıyla vakıf hazinesinin

inşasına karar vermiş, muhafazası kolay olması için de bunu Kurtuba Camii'nin içerisine inşa ettirmiştir. Hazinenin yönetim ve denetiminden Kadi'l-cemâa (Başkadi) sorumluydu.

Vakıf hazinesinin muhtelif gelirleri bulunmaktaydı.

Bunların başında, vakıf mallarından elde edilen gelirler geliyordu.

Endülüs'te vakıf sistemi yaygındı.

Hanedan Hazinesi: "Beytümali'l-hassa" adıyla da bilinen bu hazine, saltanat ailesinin mallarını içermekteydi.

Hassa hazinesi, Emevilerin Endülüs'teki vakıflarını da kapsamaktaydı.

Hassa hazinesinin önemli gelirlerinden bir diğeri de hanedana ait çiftliklerdi.

Emirliğin başlangıcından itibaren, aileleri ve akrabalarıyla birlikte emirler, en büyük arazi sahipleriydi.

Ülkenin dört bir yanında Endülüs Emevi ailesine ait çiftlikler bulunmaktaydı.

Çiftliklerin idaresi, sahibu'd-diyâ denilen bir memur tarafından yürütülmekteydi.

Adalet ve Emniyet Kurumları Adalet teşkilatının en üst makamı başkadılık ve kadılık idi.

İlk dönemde Müslüman nüfus büyük ölçüde ordu mensuplarından oluştuğu için, bu kurumun başındaki kadı, Kadi'l-cünd (ordu kadısı) unvanına sahipti.

Daha sonra Endülüs Emevi Devleti'nin ilk emiri I. Abdurrahman zamanında başkent Kurtuba'daki kadı, Kadi'l-cemâa unvanıyla başkadı olarak tayin edildi.

Böylece kadı, Abbasiler'deki Kadi'l-kudât (Başkadi) seviyesine getirilmiş oldu.

Kadi'l-cemâa ve kadıların görevleri arasında cuma namazı kıldırma, evlilik, boşanma, miras, mülkiyet vb. konulara ve bunlarla ilgili davalara bakmak, vakıfların, beytümali'nin işleyişini kontrol etmek gibi hususlar bulunuyordu.

Kadıların, devletin kendileri için tayin ettiği maaşları bulunmaktaydı.

Fakat Endülüs'te bazı kadılar, bu maaşı almaktan kaçınıyorlardı.

Halkın idareciler ve diğer memurlar hakkında yaptıkları şikâyetleri değerlendiren ve bunları çözüme kavuşturan sahibu'l-mezalim de adalet teşkilatının önemli bir görevlisiydi.

Emniyet alanında ise Endülüs Emevi Devleti'nin kuruluşundan itibaren Vilayetü'l-medine adlı bir kurum vardı.

Bu kurum şehirde can ve mal güvenliğini sağlamaya yönelik hizmetler ile çarşı pazar denetimini kapsayan zabıta hizmetlerini verirdi.

Başında sahibü'l-medine denilen idareci bulunurdu. Kurum II. Abdurrahman Dönemi'nde (822-852), emniyet işlerini yürüten şurta/polis ve çarşı-pazar kontrolü işlerini yürüten hisbe/vilayetü's-sûk şeklinde ikiye ayrıldı.

Eğitim Kurumları Endülüs'te eğitimin karakteristik özeliği, devletten bağımsız olmasıydı.

Devlet idaresinin bir parçası olmamasına rağmen eğitim öğretim sistemi gelişti ve ülkenin her yanına yayıldı.

Doğu İslam toplumlarındaki eğitim kurumları bazı farklılıklarla Endülüs'te de vardı.

Evlerde, cami ve mescitlerde, devlet ileri gelenlerinin konaklarındaki ilim meclislerinde birtakım eğitim öğretim faaliyeti yürütülmekteydi.

Ancak bunların dışında ülke genelinde yaygınlaşmış Eğitim öğretimin ilk basamağının gerçekleştirildiği mekânlar olan mektepler/kütüphaneler; medreseler; kütüphaneler gibi kurumlar vardı. Bunlar içerisinde devletin kurduğu kütüphaneler kadar, her biri birer ilim ve eğitim merkezi hâline gelmiş olan şahıslara ait özel kütüphaneler de çok önem arz etti.

. yüzyıl sonunda başlayan siyasi iç kargaşalar ise Kurtuba'nın bilimsel gelişim sürecini olumsuz etkiledi.

Bu karışıklıklar sebebiyle, pek çok bilgin Kurtuba'yı terk etti ve daha elverişli ortama sahip diğer vilayetlere, bu arada daha çok eski Vizigot başkenti Tuleytula'ya göç ettiler.

Böyle bir ortamda yağmaya maruz kalan Kurtuba kütüphanelerinin kitapları diğer vilayetlere dağıldı.

Tuleytula'da ise Müslümanların kurduğu kütüphaneler şehrin kaybından sonra da Müslüman, Yahudi ve Hristiyan bilginlerin uğrak mekânları olmaya devam etti.

Sağlık Kurumları Endülüs'te pek çok bîmâristan/hastahane bulunuyordu.

Halifelik döneminde yalnız Kurtuba'da irili ufaklı elli kadar hastahanenin mevcut olduğu bilinmektedir.

Bunlardan bazıları hastalıkların durumuna göre ihtisas hastanesi olabiliyordu.

Hastaneler genel yapı itibarıyla hasta koğuşları, ziyaretçilerin bekleme odaları ve küçük birer mescitten oluşuyordu.

Hizmetleri ise tayin edilen hekimler ve hasta bakıcı kadınlar yürütüyordu.

Hastaneler hayatın değişik alanlarına ilişkin devlet veya halk eliyle oluşturulan ve yürütülen kurumlardı.

Bunların devlet eliyle yürütülenlerin merkezleri başkent Kurtuba'da bulunur, taşradaki yöneticileri buradan tayin edilir ve denetlenirdi.

Sosyal ve Dinî Kurumlar Endülüs Müslümanlarının sosyal ve dinî alana ilişkin kurumları ise toplumun

temelini oluşturan aile; sosyal dayanışma ruhunun tezahürü vakıflar; dinî bilgi ve pratiklerin, madde ve mana âleminin mekânları camiler ile ribatlardı.

Endülüs toplumunda geniş aile tipi hâkimdi.

Yani dede ve nine, anne, baba ve çocukları, ayrıca zengin ailelerde hizmetçiler aynı evde yaşamaktaydı.

Erkeklerin birden fazla evlilik yapmalarında bir engel yoktu.

Ancak genel uygulama tek evlilik şeklindeydi.

Erkekler arasında Hristiyan kadınlarla evlenenlerin oranı oldukça yüksekti.

Kilise bu duruma karşı çıksa da Hristiyan kadınlar da Müslüman Araplarla evlenmeyi tercih ediyorlardı.

Neticede Endülüs'e yerleşen Arapların İspanyol kadınlarla gerçekleştirdikleri evliliklerin ülkedeki ırk safiyetinde değişiklikler ortaya çıkardığı bir gerçektir.

Endülüs'te sosyal hayatta vakıfların yeri çok büyüktü.

Devlet vakıf arazilerine özel önem vermekteydi ve vakıfların idaresi için özel bir kurum oluşturmuştu.

Vakıf mallarının idaresiyle görevli kuruma ahbas, görevlisine de sahibu'l-ahbas denirdi.

Vakıf mallarının idaresini yürüten bu kişiler kadı tarafından atanırlardı.

Kadılar, bu kişileri atamak ve görevden almakla yetkiliydiler. Dinî bilgi ve pratiklerin, madde ve mana âleminin mekânları olan Camiler, Müslümanların fetihlerden sonraki ilk icraatlarındandı.

Endülüs'te de durum aynıdır.

Bölge halklarından İslamiyet'i din olarak benimseyenlere ek olarak zaman içerisinde gerçekleşen Müslüman Arap ve Berberi göçlerle Müslüman nüfusun hızla artması çok sayıda cami inşasını gerektirmiştir.

Daha fetihten elli yıl sonra Kurtuba'da 491 mescit olduğu, bunun iki buçuk asır sonra ise 4000'e yaklaşmış olduğu tespit edilmiştir.

Endülüs'te her şehrin en büyük mescidine, büyüklük ve merkeziliğini vurgulamak amacıyla Câmiu'l-Kebîr veya Mescidu'l-Kebîr denilmiş, diğer camiler ise genel olarak yaptıranın veya bulunduğu mahallin adıyla anılmıştır.

İslam dünyasının diğer bölgelerinde olduğu gibi tasavvufi hayatın gelişmesine paralel olarak ortaya çıkmış olan Ribatlar da Endülüs Müslümanlarının dini hayatında çok ciddi yer edinmiştir.

Bu kurumlar Endülüs'te IX. yüzyıldan itibaren tespit edilir. Özellikle Hristiyanların yaşadıkları bölgelere yakın kurulmuşlar, birer zühd ve cihad merkezi olmuşlardır.

Endülüs'te XII. yüzyıldan sonra Doğu'dan ve Kuzey Afrika'dan gelen etkilerle tasavvufi düşüncenin yayılması bu kurumların sayılarının çoğalması sonucunu doğurmuştur.

Tasavvuf düşüncesinin okulları olan ribatlarda, kendilerini ibadete vermiş kimseler toplanır, özellikle geceleri Kur'an okurlar, ilahiler söylerler, dinî ve ahlaki sohbetler yaparlardı.

Bu kurumlar tarikat müntesiplerinin yanı sıra, seyyahlar ve fakirler için de cazibe merkezi olmuşlardır.

İSLAM MEDENİYETİNDEKİ YERİ VE HİZMETLERİ

Türk Arap Münasebetleri Arapların Türkleri tanıdıkları Cahiliye Dönemi'nde yazılan şiirlerden de anlaşılmaktadır.

Bu tanınmanın ya ticaret vasıtasıyla ya da Sasanilerin ordusundan hizmet veren Türklerden dolayı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu durum Resulullah zamanında da aynı şekilde devam etmiştir.

Her ne kadar Türkler hakkında çok sayıda rivayet Allah Resulüne nisbet edilerek söylenmişse de bunlardan sadece, "Siz Türklerle savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır." ve "Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayın." hadislerinin kütüb-i sittede yer aldığı bilinmektedir. Ayrıca Hendek Harbi'ni bir Türk çadırından (kubbetü't-türk) yöneten Resulullah'ın bu çadırda itikafa girdiği de rivayet edilmektedir.

Raşit Halifeler Dönemi ise Hz. Ömer'in Sasanilerle olan mücadelesinde, Sasani ordusunda yer alan Türklerle Arapların doğrudan tanıştığı dönemdir.

Hz. Osman Dönemi ise Türk coğrafyasına yönelik akınların ve fetihlerin yapılmaya başladığı dönemdir.

Ancak Emeviler Dönemi'nde onların mevali politikası ve ırkçı tutumları nedeniyle Türklerin İslamlaşmaları çok zayıf ve az olmuşsa da Abbasilerle birlikte Talas Savaşı'ndan sonra artık Türklerin hızla ve topluca İslamlaşmaları görülmeye başlamıştır.

Müstakil İslam Devleti'nin ve Türk Devletleri'nin Zuhuru Abbasi Hilafeti'nin kendi iç meseleleri ile uğraştığı ve merkezî otoritenin oldukça zayıfladığı döneminde İslam topraklarının çeşitli bölgelerinde başlangıçta fikrî hareketler ortaya çıktı, daha sonra ise Arap, Fars, Türk, Sunni, Şii ve harici çok sayıda devletler ortaya çıktı.

Bu bağlamda ilk örnek olarak İtil Bulgarları ile Karahanlılar karşımıza çıkmaktadır.

İlk Müslüman Türk Devleti olarak kabul edilen Karahanlılarla Eski Türk Dini (Gök Tanrı Dini veya Şamanlık) devri kapanmıştır.

İslamiyet'in Uygurlar ve diğer Türkler arasında yayılmasında rol oynamışlardır.

Asya'nın doğu ve kuzeyiyle olan münasebetler, bundan sonra batı ve güneye doğru kaymaya başladı.

Selçuklu Devleti'nin devlet ve siyaset faaliyetlerine yardımcı olarak yol gösterdi.

Arapça kullanılmaya ve geliştirilmeye başlandı.

Ahmed Yesevî, müritleri ve halifeleri ile bu zaman ve bölgede faaliyetlerine başladı.

Doğu İran-Afganistan-Kuzey Hindistan'da hüküm süren Gazneliler döneminde İslamiyet Hindistan'a, Sultan Mahmut'un yapmış olduğu 17 seferle sokuldu ve yayıldı ve oradan, bir daha da çıkmadı.

Selçuklular'ın Horasan'a girmelerine izin verildi.

Bu, her ne kadar Gazneliler'in sonunu hazırlamışsa da Selçuklular'ın kurulmasına sebebiyet vermiştir.

Türk kültürü bu dönemde Hindistan'a girdi.

Türklerin, Hindistan'ın İslamlaşmasında ve Hint-İslam kültür ve medeniyetinin ortaya çıkmasında son derece baskın ve önemli rolleri olduğunu söylemek ve bunu dinî, ilmî, sosyal, sanatsal ve kültürel tüm alanlarda görmek mümkündür.

Bu bölgede yaşayan büyük İslam âlimleri ve ortaya koydukları tüm eserler, Müslüman Türk devletlerinin aracılığıyla olmuştur.

Ehl-i Sünnet/Sünni düşüncesi ve tasavvufi düşüncenin birçok kolu da bölgedeki kalıcılığını mezkûr devletlere borçludur.

Ayrıca bölgedeki Pakistan, Afganistan ve Bangladeş gibi müstakil Müslüman devletlerin mevcudiyeti ve diğer Müslüman toplulukların tebaa olarak varlıklarını devam etmeleri de Türklerin bölgedeki tesir ve kalıcılığının göstergelerindedir.

Selçuklu İmparatorluğu, Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra kurdukları en büyük devletlerden biridir.

Türkler Selçuklularla, artık köklü bir şekilde Ortadoğu'ya yerleşmiş hatta denize de inmişlerdi.

Anadolu, Malazgirt Savaşı'yla Türklerle yeni ve ebedî yurt olmuş ve Bizans bundan sonra çözülmeye başlayarak Fatih zamanındaki yıkılmasına hazırlanmıştır.

Osmanlı Devleti de Selçuklu mirası üzerine kurulmuştur.

Atabeylikler Haçlı ve İsmailî hâkimiyetlerine son verdiler, Moğollar üst üste yenilgiye uğratarak ilerlemeleri durduruldu.

Memlukler, Moğollarca son verilen Bağdat Abbasi Hilafeti'ni Mısır'da yeniden kurdular.

Ehli Sünnet eserlerinin önemlileri bu dönemde yazıldı.

İslam Medeniyetinde Türkler 12. yüzyıldan 19. yüzyılın sonuna kadar bütün İslam dünyasının önderliğini ve bayraktarlığını yapan Türklerin, genel olarak Müslümanlara kazandırdığı en büyük armağanın Sünnilik/Ehl-i Sünnet, bilhassa Hanefilik-Maturidilik olduğu göz ardı edilmemelidir. Bugün İslam dünyasında Sünnilik hâkimse, sebebi Türklerdir/Selçuklulardır.

Karahanlılarda İlim-Kültür Uygur ve Arap harfleriyle Türkçe ve Arapçayı kullanmış olan

Karahanlılarda ilmî faaliyetler arasında şu üç eser son derece önemlidir: Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig adlı mesnevî tarzındaki siyasetnamesi, Kaşgarlı Mahmud-Divânu Lüğati't-Türk adlı sözlüğü ve Edip Ahmet Yuknekî-Atabetu'l-Hakâyık adlı ahlak kitabı.

Bölgede Kûfî yazının da bu dönemde geliştiği bilinmekte olup, Türkçe Kur'ân tercümeleleri, Satuk Buğra Han Destanı, Manas Destanı (XI-XII. yy.) Karahanlı devrinin diğer eserleri arasındadır.

Selçuklularda İlim-Kültür Bu dönemde başta meşhur Nizamiye Medreseleri olmakla birlikte, Selçuklu sultanlarının ve devlet adamlarının ülkenin dört bir yanına açtıkları medreselerle ilme ulaşmak kolaylaşmıştır.

Bu medreselerde ilim tahsili, devlet eliyle düzenlenmeye çalışılmıştır.

Nizamiye Medreseleri'nin kuruluş amacı, İslam dünyasında ciddi bir tehlike hâline gelmiş olan Şii-İsmailî fikirlerin zararlı etkilerine karşı ehl-i sünnetin korunması ve yayılmasını sağlamak, İslam dünyasındaki fikir kargaşasını ve çatışmasını asgari düzeye indirmek ve devletin ihtiyaç duyduğu görevlileri yetiştirmek olarak kabul edilmektedir.

Nizamiye Medreseleri, bünyesinde görevli hoca ve öğrencilere sunduğu barınma ve maaş imkânıyla profesyonel bir eğitim kurumu hâline gelmiştir.

İmam Gazzâlî (ö. 1111), Risâle-i Kuşeyriye yazarı Ebu'l-Kasım Kuşeyrî (ö. 1072), Şafiî fakih ve Bağdat Nizâmiye medresesi hocalarından Ebû İshak Şirâzî (ö. 1083), Ebu'l-Mealî Cüveynî (ö. 1085), Fahu'l-İslam Abdülvâhid b. İsmâil (ö. 1108), mezhepler tarihi alanında Kitabu'l-Milel ve'n-Nihal adlı eserin müellifi Şehristânî (ö. 1153), kelamcı, felsefeci ve astronomi âlimi Kutbüddin Şirâzî (ö. 1320) ve meşhur tefsir eseri "keşşâf"ın yazarı Ebu'l-Kâsım ez-Zemahşerî (ö. 1144), Selçuklular Dönemi'nde yetişmiş âlimlerden bazılarıdır.

Osmanlılarda İlim-Kültür Selçukluların tüm dünyasını miras olarak alan Osmanlılar, ilim, kültür, teknik eğitim vd. alanlarda İslam dünyasına yeni bir dinamizm ve zenginlik katmış, İslam medeniyetini zirveye çıkarmışlardır.

İslam medeniyetinin eski merkezlerine ilaveten Bursa, İstanbul, Edirne, Üsküp gibi yeni kültür ve ilim merkezleri oluşmuştur.

Osmanlılar eğitim faaliyetlerine daha özel bir önem vermiş, sivil ve askerî kurumlar için gerekli olan vasıflı insan ihtiyacını buradan karşılamıştır.

Ayrıca Selçuklulardan tevarüs ettiği Sünnî İslam'ın liderliğini eğitim kurumları vasıtasıyla da desteklemiştir.

Osmanlı ilim ve kültür hayatında aynı zamanda birer vakıf kurumu olan mektepler, medreseler, mescit ve camiler, tekke ve zaviyeler, çok daha etkili ve yaygın seviyelere ulaşmıştır.

Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri'nde İlim ve Kültür Türklerin, Hindistan'ın İslamlaşmasında ve Hint-İslam kültür ve medeniyetinin ortaya çıkmasında son derece baskın ve önemli rolleri olduğunu söylemek ve bunu dinî, ilmî, sosyal ve kültürel tüm alanlarda görmek mümkündür.

Bu bölgede yaşayan büyük İslam âlimleri ve ortaya koydukları tüm eserler, Müslüman Türk devletlerinin sayesinde olmuştur.

Karahanlılardan Osmanlılara kadar Türkler, buldukları her yerde, İslam'ı yaymak, korumak ve geliştirmek görevini üstlenmişlerdir.

Öyle ki Türk sözü İslam sözüyle İslam medeniyeti de Türk kültür ve medeniyetiyle özdeş hâle gelmiştir.

Kuzey Afrika ve Balkanların Osmanlı'nın elinden çıktığı sürenin altmış yıl öncesine kadar, Hindistan'dan Balkanlara, Sibiry'a'dan Afrika'ya kadar olan coğrafyanın neredeyse Müslüman Türkler tarafından hâkimiyet altında bulundurulduğu gözlenmektedir.

Bu coğrafyadaki kalıcı izler ve medeniyet hâlen daha kendini göstermektedir.

İSLAM MEDENİYETİNİN MÜSPET İLİMLERE KATKISI

İslam dünyasında bu alandaki çalışmalar Hint ve Yunan bilim dünyasından yapılan tercümelemlerle başlamıştır. Arkasından da her alanda orijinal eserler telif edilmiştir. Bu süreçte Hz. Ömer döneminde fethedilen bölgelerin bilim merkezleri İskenderiye, Antakya, Nusaybin, Urfa, Cündişâpur ve Harran ile temaslar önemlidir. Bu merkezlerdeki ilmî faaliyetler kesintiye uğratılmaksızın devam ettirilmiş ve farklı kültürlerle temasa geçilmiştir. Müslümanlar inanç ve düşüncelerini savunmak ve İslam'ın üstünlüğünü göstermek için bu kültürleri yakından tanımak zorunda kalmışlardır. Bu ve benzeri sebeplerle antik dünyanın ilmî ve felsefi eserlerini Arapçaya tercüme etme ihtiyacı doğmuştur. Bu alanda ilk teşebbüste bulunan Emeviler Dönemi'nde Halid b. Yezid b. Muaviye'dir. Abbasilerle birlikte tercüme faaliyetleri hızlanarak Halife Me'mûn Dönemi'nde artarak sürmüştür. Neticede Beytülhikme Müslümanlar sayesinde dünya medeniyetine kazandırılmıştır. Orta Çağ'ın âdeti bir ilimler akademisi niteliğinde olan Beytülhikme'de eserler Grekçeden Süryaniceye ve oradan da Arapçaya veya doğrudan Arapçaya tercüme edilmiştir. Beytülhikme'de sınırsız bir düşünce ve inanç hürriyeti bulunmaktaydı. Burada Müslümanların dışındaki bilim adamları da faaliyet göstermiştir. Bu gelişmelerle birlikte Müslüman bilim adamları matematik, tıp, astronomi, fizik, kimya vb. müspet ilimler alanında çalışmalar yapmış ve orijinal eserler ortaya koymuşlardır. Matematik Alanında Yetişen Bilim Adamları ve Katkıları İslam dünyasında başta aritmetik olmak üzere geometri, cebir ve trigonometri (müsellesât) dallarında önemli katkılarda bulunan matematikçiler yetişmiştir. Matematik alanındaki ilk araştırmalar daha çok Abbasiler Dönemi'nde başlamış ve büyük matematikçi Hârizmî ve çağdaşı Abdülhamid ibn Türk ile hızlanmıştır.

Matematik alanında yetişen başlıca Müslüman bilim adamlarından bazıları şunlardır: Hârizmî, Kerecî, Ömer Hayyam ve Ali Kuşçu. Bunlardan Cebir'in kurucusu olan Hârizmî, Batı dünyasında Algorizm adıyla tanınmaktadır. Kitâbu'l-Muhtasar fî Hısâbi'l-Cebr ve'l-Mukâbele'si sistematik cebir alanındaki ilk müstakil eserdir. Müslüman bilim adamlarının çalışmalarına bakıldığında Orta Çağ'da matematik alanında dünya medeniyetine katkılarından bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

- Hint rakamları olarak bilinen ve modern matematikte kullanılan rakamların kullanılmaya başlanması ve bütün dünyaya yayılması.
- Sıfır (0)'ın ve 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9 şeklindeki ondalık sistemin icadı. Trigonometrinin bağımsız bir ilim dalı olarak kurulması, uzay geometrisinin doğuşuna yol açılması.
- Öklid'in, geometrinin temeli saydığı tanımların ve postulatların ele alınarak tartışılması ve eleştirilmesi. Newton'a atfedilen "binom formülü"nü formüle edilmesi.
- Denklemler (muadeleler)in tasnifi ve ikinci derece denklemlerin çözümü, kesirlerin bugünkü şekilde araya çizgi konularak yazılması ve bugün kullanılan şekliyle dört işlemin yapılması.

Matematik teknolojisi alanında gelişmelerle pergel vb. matematik aletlerinin yapımı, zekâ geliştiren oyunların icadı. Nitekim satranç, Bîrûnî tarafından icat edilmiştir. Tıp Alanında Yetişen Bilim Adamları, Hastaneler ve Tıp Alanına Katkıları Hz. Peygamber'in, günümüzde koruyucu hekimlik olarak ifade edebileceğimiz ve tıbbu'n-nebevî adıyla bir araya getirilen tavsiyeleri, tıp ilminin gelişmesinin temellerinden biridir.

Tıp alanında yetişen Müslüman bilim adamlarından bazıları şunlardır: Ali b. Sehl Rabben et-Taberî, Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî, Ali b. Abbas, Ebu'l-Kâsım ez-Zehrâvî, İbn Sînâ, İbnü'n-Nefis, Celaleddin Hızır ve Şerefeddin Sabuncuoğlu. Bunlardan İslam dünyasında en büyük tabip olarak isim yapan bilim adamı İbn Sînâ'dan daha önce yaşayan Ebû Bekir er-Râzî'dir. Kitâbu'l-Cüderi ve'l-Hasbâ'sı, tıp tarihinde çiçek ve kızamık üzerine yazılan ilk eserdir; el-Hâvî adlı eseri ise, İslam dünyasının en büyük tıp ansiklopedisidir. Müslüman bilim adamlarının çalışmalarına bakıldığında Orta Çağ'da tıp alanında dünya medeniyetine katkılarından bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

- Fiziki etkenlerin insan ruhu üzerinde oluşturduğu etkiyi ölçme bilimi demek olan psikofizyolojinin kurulması; ameliyatlarda ilk defa anestezi kullanılması; reçete yazma usulünün icadı.
- Cerrahi aletlerin icadı, hastayı parmaklar yoluyla muayene ederek hastalığın teşhisi.
- Tıpta ihtisaslaşma ve ilk defa ihtisas imtihanının yapılması.

Reisü'l-Etubbâ (Başhekimlik) kurumunun ihdası. Astronomi Alanında Yetişen Bilim Adamları, Rasathaneler ve Astronomi Alanına Katkıları İslam dünyasında ilmü'l-hey'e, ilmü'l-eflâk veya ilm-i felek adıyla anılan astronomi bilimi, tercümelemler yoluyla Yunan ve Hint dünyasından alınan bilim dallarından biridir. Astronomi namaz vakitleri ile Ramazan'ın başlangıcının tespiti ve hac

ibadetinin ifası açısından önemlidir. Ayrıca kâinattaki kanunların (sünnetullah) keşfedilmesi hakkındaki ayetler de astronomi biliminin gelişmesini sağlayan unsurlardandır.

Astronomi alanında yetişen Müslüman bilim adamlarının bazıları şunlardır: Benû Musa, Ebu'l-Abbas el-Fergânî, Bîrûnî, Kadızâde-i Rûmî ve Uluğ Bey. Bunlardan Bîrûnî, Galileo'den önce dünyanın yuvarlak olduğunu kabul ettiği gibi, yer çekimini de tespit etmiştir. Müslüman bilim adamlarının çalışmalarına bakıldığında Orta Çağ'da astronomi alanında dünya medeniyetine katkılarının bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

- Melikşah zamanında Ömer Hayyam ve bir grup astronom İsfahan Rasathanesi'ndeki çalışmalar sonunda Takvîm-i Celâlî adında bir takvim hazırlamıştır. Bu takvim günümüzün Gregorien Takvimi'nden daha hassas idi. Ayrıca dünyanın çevresinin 38.400 km olduğu tespit edilmiştir. Bu ölçüm, bugün kabul edilen uzunluğu sadece 900 m. kadar geçmektedir.

- Teşkilatlanmış bir kurum olarak ilk rasathaneler kurulmuştur. Basit bir alet olan usturlab bilimsel anlamda icat edilmiş ve geliştirilmiştir.

- Gözlem verileri artırılmış ve astronomi aletleri geliştirilmiştir.

Coğrafya, Jeoloji ve Meteoroloji Alanlarında Yetişen Bilim Adamları ve Bu Alanlara Katkılar Hac ibadeti ve namazlarda kıbleye yönelme gibi dinî ihtiyaçlar yanında ticari faaliyetler, posta ve istihbarat hizmetleri sebebiyle coğrafya alanında Müslüman bilim adamları eserler vermişlerdir.

Bu alanlarda yetişen Müslüman bilim adamlarından bazıları şunlardır: İbn Hurdazbih, Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed el-İdrisî, ünlü seyyahlar Nâsır-ı Husrev, İbn Battûtâ, Evliya Çelebi ve meşhur denizci Pîrî Reis. En büyük İslam coğrafyacısı olarak kabul edilen Makdisî, Ahsenü't-Tekâsîm fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm'i yazmıştır. Müslüman bilim adamlarının çalışmalarına bakıldığında Orta Çağ'da bu alanlarda dünya medeniyetine katkılarından bazıları şunlardır:

- Haritacılık alanında önemli gelişmeleri sağlanmış ve dünya haritaları hazırlanmıştır.

- Dünyanın, taş, kaya ve dağların oluşumundan; depremler, delta ve yanardağlar, yeraltı sularından bahsetmişlerdir.

Rüzgârların meydana gelişi, genişleme kanunu, gökyüzünün rengi, med ve cezir olayının izahı gibi birçok konuda modern meteorolojinin temel ilkelerine uygun görüşler ortaya koyulmuştur.

Fizik, Mekanik ve Kimya Alanlarında Yetişen Bilim Adamları ve Bu Alanlara Katkılar Bu alanlarda yetişen Müslüman bilim adamlarından bazıları şunlardır: İbnü'l-Heysen, Abbas b. Firnâs, Ebu'l-Izz İsmail el-Cezerî, Câbir b. Hayyân, Hezarfen Ahmed Çelebi, Hasan Çelebi Lâgarî. Fizik alanının en büyük âlimi ve ilm-i menâzır (optik) alanında çalışmalar yapan İbnü'l-Heysen Kitâbü'l-Menâzîr'i yazmıştır. Mekanik alanında çalışmalar yapan Abbas b. Firnâs, 880 yılında ilk uçuş denemesini yapmıştır. Bu denemede bir miktar havada kaldığı kesindir. Cizreli Ebu'l-İzz de robotların ilk örneklerini icat ederek Sibernetik ilminin kurucusu unvanını kazanmıştır. Câbir b. Hayyân da kimyanın kurucusudur.

Müslüman bilim adamlarının çalışmalarına bakıldığında Orta Çağ'da bu alanlarda dünya medeniyetine katkılarından bazıları şunlardır:

- Albert Einstein (öl. 1955)'den önce İzafiyet (Rölativite) Teorisi'ni ortaya koymuşlardır.

- İlk defa karanlık oda deneyi gerçekleştirilmiş ve mekanik olarak çalışan saatler imal edilmiştir.

- Madenlerin terkebini bulmada kullanılan ve "su terazileri" adı verilen teraziler imal edilmiştir.

- Özgül ağırlık kavramı aydınlatılmış ve bazı maddelerin özgül ağırlıkları tespit edilmiştir.

Botanik ve Zooloji Alanlarında Yetişen Bilim Adamları ve Bu Alanlara Katkılar Bu alanlarda yetişen Müslüman bilim adamlarından bazıları şunlardır: Ebû Ca'fer el-Ğâfîkî, Ebû Zekeriyâ İbnü'l-Avvâm, İbnü'l-Baytar, Ebû Bahr Osman el-Câhîz ve Muhammed b. Musa ed-Demîrî. İbnü'l-Baytar, şifalı bitkiler konusunda el-Muğnî fi'l-Edviyeti'l-Müfredede ile el-Câmî fi'l-Edviyeti'l-Müfredede'yi telif etmiştir. El-Câhîz, Bilimsel Zooloji alanında Kitabü'l-Hayevân'ı yazmıştır.

Müslüman bilim adamlarının çalışmalarına bakıldığında Orta Çağ'da bütün bu alanlarda dünya medeniyetine katkılardan bazıları şunlardır:

- Çiçekler, bitkiler ve ağaçlar arasında sempati ve empati, ağaç hastalıklarının tedavisi ve suni yollarla ürünlerinin artırılması.

- Hayvan hastalıkları, veterinerlik ve binicilik alanında araştırmalar.

- Suni gölet ve havuzlarda balık üretilmesi.

İSLAM MEDENİYETİNİN BATI'YA GEÇİŞİ

Medeniyet ve bilim alanında Müslüman bilim adamlarının ürettikleri özellikle üç yoldan Batı dünyasına geçmiştir.

Bu yollar ve oynadıkları rol şu şekilde ifade edilebilir: Endülüs (İspanya) Endülüs İslam medeniyet en güzel şekliyle Kurtuba, Tuleytula ve İşbiliye gibi şehirlerde ortaya çıkmıştır. Bu şehirlerdeki medreselerde Müslümanların yanında Hristiyanlar da ilim tahsil etmiştir. Ayrıca Arapça ve İslam medeniyetine duyulan ilgi sonucunda bu coğrafyada yazılan eserler Latinceye çevrilmiştir. Bu şekilde Endülüs, İslam medeniyeti ve biliminin Batı'ya geçişinde rol oynamıştır. Sicilya Endülüs dışında Arapça eserlerin Latinceye tercüme faaliyetinin yoğunlaştığı ikinci merkezdir. Buraya hâkim olan Norman Kralı II. Roger Arapça öğrendiği gibi, Arapça eserleri toplamış ve İdrisî gibi Müslüman bilim

adamlarını araştırma yapmaya teşvik etmiştir. Yine medreselerde, çeşitli milletlerden bilim adamları da bir araya gelmiştir. Normanlar dönemiyle başlayan faaliyetlerle İslam medeniyeti ve bilimi Batı'ya geçmiştir. Haçlı Seferleri Haçlı seferlerine katılanlar arasındaki kültürlü insanlar, karşılaştıkları İslam medeniyetinden oldukça fazla etkilenmişlerdir. Arapça öğrenmeleri yanında kütüphanelerdeki eserleri yakından incelemişlerdir. Ülkelerine dönen Haçlılar yanında ticaret yollarından Doğu'nun en uzak köşelerine kadar giden seyyahlar İslam medeniyet ve bilimini Batı'ya tanıtmışlardır.